

DE
LIVONIA IMPERIO SIGISMUNDI AUGUSTI
BEGIS POLONORUM SUBIECTA.

DISSERTATIO INAUGURALIS HISTORICA

A

STANISLAO DE KARWOWSKI

PRIBIE CAL. DEC. A. MDCCCLXX
HALIS SAXONIAE

RITE PROMOTO

SCRIPTA.

Act. 43, 187

HALIS SAXONUM.

FORMIS PLOETZIANIS.

A. MDCCCLXX.

Pars prior.

Fortuna Lubecae, quae sola fere medio aevo Baltici maris imperium tenuerat, ex eo tempore quum praeclarus ille Wullenwewerus patriam suam ad splendorem revocare frustra conatus ab ipsis Lubecensibus a. 1535 temere interemtus est, declinata et prope jacente, simul Hanseaticarum civitatum opes mutua similitudine vitiosaque aemulatione corruerunt. Mare Balticum, quod viis, quas antea mercatores ingredi solebant, Osmanis ex Asia in Europam magis magisque progredientibus interclusis, deinde mercata, qui prioribus temporibus interni tantum maris littoribus circumscriptus erat, nunc in Oceanum diffuso, etsi jam non aequè atque antea mercatores allicebat, tamen qua erat conditione, magni erat momenti; eo tempore domino vacavit. Quis igitur summam imperii, quae antea penes Lubecam civitatesque Hanseaticas erat, excipiens principatu inter septentrionales nationes potiturus esset, totius fere Europae populi attentis animis exspectaverunt. Nam quum septentrionalium civitatum permultum interfuisse quis dominus illius maris exstiturus esset, per se patet, tum etiam reliquis potentissimis Europae populis et regibus eadem res summae fuit curae. Inter quos Austriae principes jam per aliquot tempus totius orbis imperium inhiantes res Balticas minime negligendas esse putabant. Eorum autem studio adversari praecipue e republica Francorum et Anglorum erat, qui quanquam initio non aperte resistebant¹⁾ tamen eos potissimum agere, ne Austria nimis cresceret, undique perspicuum erat. Huc accedebant studia et consilia curiae Romanae, nam catholicae fidei tunc denuo resurgenti quum iterum regiones septentrionales intrare sibi que subicere vellet, rerum Balticarum ratio erat habenda. Sic compluribus civitatibus aemulantibus et inter se reluctantibus ingens et vehemens et longum bellum exarsit; initio autem Livonia ancipiti periculo versata est. —

¹⁾ G. Droysen: Studien zur baltischen Frage. (H. v. Sybel histor. Zeitschrift Bd. 15).

De mercatura et rerum publicarum statu Livoniae.

Haec terra quam mercaturae apta et commoda quantumque ad statum rerum civilium in illis regionibus constituendum valeret, jam prioribus temporibus apparuit. Quid mirum? Livonia orientem versus Narvae fluvio et lacu Peipo a Moschovia sejuncta ad meridiem Lithuaniae finitima est, ex occidente et septentrione mari Baltico alluitur; praeterea est fructuosa et larga¹⁾; „nihil huic terrae deesse,“ recte dicit Polonicus annalium scriptor saeculi XVI²⁾. Deinde quam opportunus hujus terrae situs: a Moschovia fluit Duina navis patiens, cujus ostium in amplum capacemque portum effunditur, similiter Narva septentriones versus, Revalia quoque et Pernavia portum habent; denique insulae in mari Baltico dispersae in Sueciam Daniamque transitum perfacilem reddunt.

Sic in medio septentrionalium terrarum sita Livonia, Hanseaticarum civitatum socia mox effloruit et praecipue urbes Riga, Dorpatum, Narva, Revalia his in regionibus excepto Gedano ditissimae fuerunt. Etenim cujus sub imperio Livonia est, ei divitiae mercaturae cum Moschis et Lithuanis atque occidentalibus nationibus affluunt. Nam merces³⁾ in portus Livonicos apportandae erant, quas hinc mercatores Germanici exigebant divendebantque. Per se perspicitur hos mercatores, qui mercibus transmittendis operam navabant, permolestos et invisos aliis fuisse, praecipue Moschis, qui hoc odio exasperati infensique et Livonis et Germanis Hanseaticos mercatores anno 1494 e Nevgorodo expulerunt et Livonia evitata per Vilnam,

¹⁾ Russow Liffländische Chronik. Rostock a MDLXXVIII p. 2, 3. 4 „Vele durent lonst Roggen ome jennige dūring entberen konnde.“

²⁾ Kronika Bielskiego. Warszawa 1832. Księga V p. 126 „Obfita to ziemia w urodzaj, w dobytek y zwierz rozmaity, jest y ryb w jeziorach wszędzie pełno: owa na wszysziem nie tej ziemi nie zeszło.“

³⁾ Archiv f. d. Geschichte Liv- Esth- und Kurlands. Dr. F. G. v. Bunge Dorpat 1842 Bd. II p. 39. „Moschovia, Lithuania Polonia abundaverunt materia navali, pellibus, lino, cannabi, frumento; Suecia ferro, chalybe; Anglia, Belgia et Hollandia, Gallia, Hispania vestibus linteis, vasis aeneis, armaturis, fructibus meridionalibus, odoribus.“

Cracoviam, Vratislaviam iter ingredientibus Antverpiam studuerunt pervenire ¹⁾).

Nec non Anglorum ex usu fuisset, si cum Moschis ipsis mercaturam facere potuissent, at vero magnum detrimentum cepissent, si quis introitum maris Baltici impedivisset, nam ex his littoribus materiam navalem petebant ²⁾). Quam ob causam per mare glaciale Norvegia et Pilapia circumnavigata cursum maritimum invenire studuerunt; sed via duce Richardo Cancellore anno 1553 aperta neque mercaturae apta erat et per facile intercludi poterat ³⁾ et a Donis et a Suecis, quorum quidem princeps Gustavus a. 1555 investigationem septentrionalis maris seris agere voluit ⁴⁾). Quae quum ita essent, iter per mare Balticum opportunissimum restitit. —

Deinde quantam vim Livonia ad conditionem finitimarum civitatum habuerit, ex eo cognoscere possumus, quod Moschos et Lithuanos a mari arcuit impedivitque quominus copias navales sibi pararent. Quum igitur Lithuania et Polonia unum principem haberent, utriusque populi permultum interfuit fines imperii usque ad mare propagare, praecipue quum Polonis adhuc classis deesset, quae quam necessaria esset, in diem intelligebant. Quod autem classis Polonis nondum suppetebat, causa erat et ipse Polonorum animus a mari rebusque navalibus abhorrens et superbia potentissimorum Borussiae oppidorum, quae mercatura frequentia ideoque divitiis et opibus abundantia vix Polonis dicto audientes erant. Aciem autem nonnullorum

¹⁾ Wurm: Eine deutsche Kolonie und ihr Abfall. (Allgemeine Zeitschrift für Geschichte. Dr. W. A. Schmidt. Bd. VI p. 396. Berlin 1846). Russow. Chronik p. 52.

²⁾ Timorem Anglorum non vanum fuisse testimonio est bellum septentrionale (1700—1721); quum Suecia et Moschovia tunc mare Balticum clausissent, Anglis materia parvarum tantum navium suppeditavit quocirca illa ex America iis apportanda erat. Joh. G. Droysen: Vorlesungen über neuere Geschichte. —

³⁾ Langueti: Arcana saeculi decimi sexti. Halae Hermundarorum. Anno CL₀L₀XCCIX Lic I P. II cp. 69 p. 171. „Si Dani haberent homines industrios possent commodius suscipere ejusmodi navigationes quam vel Angli vel quivis alii ob portus quas habent in Norvegia et Islandia.“

⁴⁾ Ibid. quod ut susciperet Gustavus Langueto proposuit.

regum non effugerat, quonam Polonia maxime egeret. Jam Ladislaus cognomine Lokietek moriens filium Casimirum admonuit, ut maris Baltici littora dolo perfidiaque Crucigerorum sibi erepta recuperaret¹⁾. Deinde Casimirus e gente Jagellonum liberum portum et imperium maris sibi vindicavit²⁾. Etiam Sigismundo Seniori res Balticae summae fuerunt curae seque rebus Livonicis immiscuit³⁾ quin etiam partes defensoris pro civitatibus Hanseaticis suscepit⁴⁾. Filius ejus Sigismundus Augustus si quis alius Polonorum rex sibi persuaserat quam necessaria classis esset et libertati et auctoritati imperii Polonici atque circumspiciendum sibi esse ratus, quomodo vim urbium Borussicarum non obedientium ac ferocius contumaciusque opibus navalibus confidentium reprimere iisque parem opponere posset, arctiore societate quam pater ejus Livonorum animos sibi conciliare studuit. — Praeterea ad salutem Polonorum plurimum intererat quis dominus Livoniae esset. Etenim opes magni Moschoviae ducis nimis crescentes atque Moschorum imperium continuo occidentem versus propagatum eorumque amicitia familiarisque societas cum imperatore et papa inita denique manifestum studium Livoniam expugnandi Polonorum reges excitaverunt, ne Moschos septentrionalibus regionibus imperio suo subjectis duabus ex partibus ipsorum rempublicam circumdare paterentur. Enimvero Polonis timendum erat, id quod Sigismundus Augustus clare perspexit⁵⁾, ne ab eo, qui Livonia potitus esset, Borussicis quoque possessionibus Polonorum magnum periculum immineret. —

Pariter atque aliis Livonia Sueciae quoque exoptanda erat praesertim quum ipsa inops et egens esset frumenti ma-

¹⁾ M. Bielski: *Kronika*, Warszawa 1764. p. 187.

²⁾ Bielski V, 218. Quanti sit momenti mare Balticum optime Bielski judicat idque nominat „kleynotem, na którym sława y bogactwo koronne nakoniec władza na morzu, zackowanie pokoju y przymierza z postronnemi Pany zalezny.“

³⁾ Dogiel: *Cod. dipl. Doc. CIV a. 1526. CX a. 1539. CXI a. 1539.*

⁴⁾ Wurm 236.

⁵⁾ Menken: *Sigismundi Augusti epistolae, legationes et responsa. Kipsiae MDCCIII p. 241.*

teriaequae navalis, quae e Livonia apportanda erat. Si igitur Suecia hanc terram obtineret, parvae ipsius opes maxime augeri potuissent atque inter septentrionales nationes partes habuisset primas. Nam tum Sueci etiam partis Baltici maris ad orientem vergentis domini fuissent et e terra sua, Finnonia, Livonia omnem mercaturam cum orientalibus populis potuissent impedire. Deinde Sueci domini Livoniae Lithuanos Moschosque a littoribus maris retinuissent. Quod quum Sueci intelligerent, Sigismundum Seniore filiumque ejus suo jure suspectos habuerunt, ne Livonia quoque Borussicis possessionibus adjuncta totum littus maris Baltici a Gedano usque ad Narvam ditioni suae subicere vellet. Quam ob causam Polonorum consilium praevenire utilius iis visum est.

Sueciam autem Livonia potiri nulla ratione Dani pati potuere, nam saepenumero dominium maris Baltici appetituri, dummodo intelligerent quid ipsorum commodum viribus opibusque Hanseaticarum civitatum fractis deminutisque postularet, nequaquam sinere poterant aemulum infestissimum terram illam expugnare, quam qui possidebat, dominus maris Baltici facile fieri poterat. Praeterea quidem Dani terrae situ Oceani quoque participes fuerunt ideoque iis videndum fuit, quid in utroque mari valerent.

De institutionibus reipublicae Livonicae.

Dum igitur finitimae civitates attentis animis res Livonicas animadvertunt et ad bellum haud evitandum copias parant, Livoni ne suspicari quidem visi sunt quo in periculo versarentur. Coloniae illuc Germanicae per Curoniam Livoniam Estoniam deductae in tutela societatis Hansae erant, cujus permulsum intererat eas sibi socias et amicas esse, partim ut merces infectas e Moschovia haberet partim ut facile commodeque suas illic venderet. Quae quum ita essent, Hanseaticis civitatibus optandum erat, ne hic firma potestas exsisteret, quae ex sua voluntate et commodo res publicas regeret, sed id potissimum iis agendum erat, ut omnia in dissoluta fere conditione essent neque intime inter se cohaerent. Sic factum est, ut hae terrae

Teutonicae nimia uterentur libertate et suae quisque indulgeret voluntati.

Quis igitur dominus illius terrae fuit? Nomine quidem summam auctoritatem ac potestatem Sanctum Imperium Romanum Teutonicae Nationis obtinuit, revera autem fere nihil valuit. Reges Romani quidem sibi imperium de his coloniis Germanicis vindicaverunt¹⁾, sed papae hoc jure fieri in disceptationem vocarunt²⁾. At curiae auctoritas in Livonia nunquam magni momenti fuit ejusque decreta praeceptaqua vix observabantur et reformatione Lutheriana, quae celeriter in has regiones pervenerat, pervulgata pro nihilo habebantur. Neque imperatori Livoni nimiam reverentiam praestiterunt³⁾. Nam quamquam anno 1500 imperator et ordines Imperii edixerunt, ut a provinciis Livonicis investitura postulanda esset⁴⁾, quamquam ordines Livonici jus voti et suffragii in conventibus Imperii habebant⁵⁾ et ad tribunal Imperii Germanici vocari poterant⁶⁾, quamquam magister ordinis equestris Livonici in numero Germanorum principum erat⁷⁾, neque Livonis Germanicae neque Imperio Romano Teutonicae nationis res Livonicae curae fuere. —

Sic fere nemo in Livonia summam imperii obtinuit; conventus leges et decreta terrae administrandae necessaria sanxerunt. Huc convenerunt⁸⁾ magister equestris ordinis, archi-

¹⁾ Dogiel Cod. dipl. Doc. LV a 1366. LXVII a. 1392. XCIX a. 1395.

²⁾ Dogiel: Doc. IV a. 1211. XL a. 1330. XLVII a. 1360.

³⁾ Thuani: Historiarum sui temporis opera. a. MDCIX p. 435. Quum imperator in re archiepiscopi Blankenfeldii se Livonos aqua et igni interdicturum esse minatus est, hi eum deriserunt: „priusquam in Livoniam advenisset, equitatum ejus lassum ac fatigatum fere: ac si magno cum exercitu veniret, eum fame et iedia consumptum iri; si cum exiguis viribus, facile vinci posse.“

⁴⁾ Boecleri: De acquisito et amisso Imperii Romano Germanici in Livoniam jure diatriba. Argontorati a. MDCCXI p. 91.

⁵⁾ Ib. p. 95, 97.

⁶⁾ Id aliquotus accidisce, testis est Menius. Friderici Menii: historischer prodromus des livländischen Rechts und Regiments. Dörpt bei und in Verlegung Jacob Beckern p. 83.

⁷⁾ Russow p. 58. Menius p. 13.

⁸⁾ E. Baron v. Tiesenhausen; Uebersichtliche Darstellung der

episcopus Rigae, episcopi Dorpati, Revaliae, Curoniae, Osiliae, deinde collegium supremum a domino terrae administrandis rebus publicis praepositum, (Territorialkapitel) quo abnuente nullum decretum ratum fieri poterat, tum mareschalcus provincialis et commendatores et praefecti ordinis equestris, postremum mandatores ab equitibus ordinis, archiepiscopi, episcoporum ¹⁾ atque ab equitibus Harriae et Wirlandiae missi ²⁾, denique legati urbium. Quibus in conventibus, qui quum necessarium videbatur, convocabantur, pacem et bellum decreverunt, novas leges sanxerunt, de causis, quae huc ut ad summum tribunal deferebantur, iudicium tulerunt. Sed invidia variorum ordinum tanta erat, ut raro omnibus aliquid placeret et cuncti decreta ederent. —

Terra quam ordo equester possidebat, sub imperio erat magistri ordinis, archiepiscopatus jussis archiepiscopi, episcopatus episcopis subjecti erant. Sed hoc imperium admodum coercitum erat partim a collegiis provincialibus partim ab equitibus, qui id potissimum agebant, ut rerum publicarum administrationem arriperent, et dominis eorum (Territorialherrschaft) saepe inter se controversiis implicatis ad summam vim pervenirent. Sua quisque ordo studia et unus quisque cujusque ordinis suum spectabatur commodum et effrenata libertas vel potius licentia undique exstabat ita ut, si periculum imminuisset, hostibus resistere non possent. Attamen in strenua potestate sola reipublicae salus fuisset; tantum conjunctis viribus et uni-us imperio obedientibus omnibus ab externis hostibus Livonia

historischen Entwicklung der Hauptpunkte aus der liefländischen Landesverfassung. Riga 1860.

¹⁾ Haec equitum collegia exorta sunt juribus foederalibus in Livoniam introductis, ex quibus dominus terrae praedia equitibus distribuit, quibus ad perpetuam militiam obligabantur.

²⁾ Hae equitum societates exstiterunt temporibus regni Danici. Impotentia regum, necessitas ordini equestri, Moschis subditis, resistendi equites commovit, ut sibi leges imponerent et jura sua ampliarent. Urkunden zur Geschichte des Bisthums Reval. Mitgetheilt von G. v. Bevern im Archiv für die Geschichte Lief- Esth- und Kurlands von F. G. v. Bunge. Bd. I p. 239. Dorpat 1842.

potuisset defendi. At nimirum hominibus illis tantam licentiam assecutis severitas militaris imperii valde displicuisset. —

Tali modo res sese habere si quis viderit, intelliget quae de causa magistri ordinis saeculi XVI. Albertum principem Borussiae non imitati sint. Ordo jam senuerat neque quid habebat, quod sectaretur; fidem quidem catholicam ab impetu Graecae fidei defendere potuisset, sed virtus illa, quae antea tot victorias reportaverat jam pridem ex animis equitum evanuerat, arma illa, quibus fratres militiae Christi tanta cum gloria dimicaverant, jam pridem aerugine erant obesa, studium et amor fidei Christianae languerat. In sua quisque commendator arce ex arbitrio, quod sibi placebat, faciebat, qui ei subjecti erant, opprimebat, vitam suam turpissimis vitiis addicebat publicae salutis incuriosus. Neque aliter res sese habuere in episcopalibus regionibus.

Hac ipsa nimia libertate Plettenbergius, clarissimus saeculi XVI. magister ordinis Livonici impeditus est, quominus hic verum imperium fundaret, et ex eo quod id non conatus est, apparet dilucide eum conditionem suam et statum rerum publicarum perspexisse. Contra, alia ratione opes suas augere studuit, ab amicitia enim summi magistri ordinis equestris Teutonici sese non removet, quin etiam XXV. Januarii a 1525 Grobini constitutum est, ut equites Livonici sequentibus temporibus summum magistrum ordinis Teutonii in numero eorum haberent, quorum imperio obedirent¹⁾, deinde Livonia neque ab imperatore neque a papa privilegia acciperet, quae huic obedientiae contrariae essent²⁾. Duobus annis post Plettenbergius a Carolo V. princeps Imperii Germanici creatus est. Vix dubitandum est quin Plettenbergio conjunctio cum ordine Germanico et Imperio maxime optanda esset. Nam opes suas hac conjunctione non diminuit, sed

¹⁾ Bray: Essai critique sur l'histoire de la Livonie. Dorpat a. MDCCCXVII. p. 20. „que les rapports entre les chevaliers de Livonie et le corps de l'ordre y seront d'ailleurs tels qu'ils ont toujours été par le passé c'est à dire, que les chevaliers de l'ordre en Livonie continueront de regarder le Grand-maitre comme leur véritable chef de lui rendre homage et obéissance.“

²⁾ Ib. „qui dérogent à la soumission et obéissance de chevaliers en vers le chef de l'Ordre.“

sui juris mansit, praecipue quum sedes Germanici ordinis Mergentheimium transferretur. Principis autem Imperii Germanici titulus inanis erat; dubiis vero temporibus habuit, quos sibi auxilio vocare posset.

Deinde auctoritatem archiepiscopi Rigensis, quae consilio suo perniciosissima fieri poterat, animos Rigensium sibi conciliando comminuit¹⁾ et d. XV. m Junii 1526 cum eo reliquisque episcopis pactionem commemoratu dignam confecit, qua se ipsos, collegia cathedralia et clientes in fidem et clientelam Plettenbergii tradiderunt²⁾ et sub poena abdicationis polliciti sunt, se neque externum auxilium advocaturos neque foedera, quae illi pacto contraria essent, cum internis vel externis civitatibus esse inituros. Adhuc archiepiscopus sese obligavit ne quid infesti privilegiis urbis Rigae comitteret, denique ut hoc pactum etiam imperatore non sanciente rectum esset constituerunt³⁾.

Papa ne ullo quidem verbo illic commemoratus est, quamquam dominus episcoporum erat et omnia conventa cum magistro ordinis, ut rata fierent, ab eo approbanda erant⁴⁾. Ex hoc pacto igitur patet, quantum reformatio Lutheriana ad obedientiam clericorum erga curiam Romanam labefactandam valuerit. Quum talis animorum clericorum habitus esset, Plettenbergius quam maximam protestantismo divulgando operam dedit, ut animis a papa obalienatis ab omnibus periculis e Roma imminentibus tutus esset. Sic totus rerum Livonicarum status sensim commutatus est et quaerendum fuit, qualis novus ordo substituendus esset. Primum quidem Plettenbergio placuit civilem potestatem episcoporum et imprimis archiepis-

¹⁾ Menius 13. Dogiel Doc. CXI. a 1539. Rigenses a. 1525 declaraverunt se magistrum justum ac legitimum dominum judicare. Is quoque dimidiam jurisdictionis partem Rigae habuit.

²⁾ Bray T. II. p. 45. „Les dits archevêque, évêques etc. reconnaissant formellement le dit seigneur W. de Plettenberg pour leur protecteur.“

³⁾ Ibid. “et au cas où cette confirmation et approbation n'aurait pas lieu, ils n'en seront pas moins regardés comme valables et dans toute leur rigueur.“

⁴⁾ Dogiel Doc. LXXXI. a. 1454.

copi Rigensis extinguere. Hujus in perniciem ordines et status a. 1546 Wolmari decrevere, ne quis ordo Livonicus „solus absque communi suffragio“ externum coadjutorem e numero Germanicorum principum eligeret.¹⁾ Videlicet quicumque conjunctione cum principibus Imperii majorem archiepiscopatui auctoritatem et vim adtribuere poterat, displicebat. Ejusmodi causa fuit, qua Livoniae fatale bellum exarsit. —

De dissidiis intestinis.

Marchio Guilelmus, Rigae archiepiscopus, frater fuit Alberti Borussiae ducis et cognatione²⁾ cum Sigismundo Augusto rege Polonorum conjunctus. Ut se ab incursionibus ordinis equitum ensiferorum defenderet, Christophorum ducem Megalopolitanum commendantibus Imperii principibus, rege Romano, regibus Poloniae et Daniae, coadjutorem sibi et defensorem patronumque archiepiscopatus elegit. Quo facto pactio Wolmariensis violata est. Itaque ordines Livonici graviter tulerunt quod peregrinus — nam talem quemlibet judicabant, qui non in Livonia natus erat — in Livonia magistratum iniit. Etiam ordo equester non assentitus est et uterque bellum paravit. Tunc autem in ordine ipso discordia exorta est. Henricus de Galen enim, magister ordinis, cui officia muneris sui permoles- ta erant, die 21 Februarii 1556 commendatorem Guilelmum de Fuerstenberg, Casparo de Muenster mareschalco provinciali, cui hic honos jure debitus erat, praeterito, coadjutorem nominavit. Mareschalcus autem eorum partibus praeerat, qui amicitiam cum Polonis initam continuari voluerunt, cum quibus Gotthardus Kettlerus quoque commendator Dunaburgi stetit. „Rationem status et respectum ordinis“ Polonorum amicitiam postulare³⁾ recte judicaverunt, nam Polonos per se intelligitur socios esse contra infestissimum utrique hostem magnum Moschoviae ducem et praevidendum erat, bello inter ordinem equestrem et archiepiscopum exorto, quod Fuerstenbergius atrociter postulabat, Po-

¹⁾ Menius 18.

²⁾ Filius fuit marchionis Friderici Onolsbacensis et Sophiae sororis Sigismundi I. Polonorum regis. —

³⁾ Menius 20.

lonos inimicis in ordinem animis futuros esse. Muensterus igitur intercessit quominus Fuerstenbergius eligeretur, quod ille rebus publicis tractandis non aptus Polonorum animos quomodo sibi conciliaret, nesciret. At Fuerstenbergius id non aequo animo tulit. Quod erat animo turbulento, violento opumque cupido inimicos suos opprimere qualibet ratione studuit. Gottardus Kettlerus etsi amicitiae Polonorum inclinabat, tamen in partes ordinis transgressus in Germaniam missus est, ut copias ad bellum compararet et civitatem Lubicensem commoveret, ut sibi veniam darent in finibus Megalopolitanis milites cogendi, qui Johannem Albertum Megalopolitanum ducem si archiepiscopali coadjutori auxilio venire vellet, retinerent; praeterea a Lubecensibus viginti millia nummum mutaretur, quae illi crediderunt¹⁾. Lubecae obviam factus est legatus ordinis Germanici, sed nihil nisi inania verba dederunt.²⁾

Interdum in Livonia Fuerstenbergius episcopis potitus est et oppidis et equitibus Harriae et Wirlandiae, eodem vero tempore neque archiepiscopus³⁾ neque Muensterus otiosi fuerunt. Mareschalcus autem, cujus in potestate arx Duinaburgensis et quingenti equites erant⁴⁾, tarditate omnia deperdidit. Nam

¹⁾ D. Chytraei operum Tomus IV. Saxonia ab a. 1500 MDXCIX. Lipsiae 1599. Lib. XVIII. p. 484.

²⁾ Kettlerus in eos acerbissime invectus est, eos incertis promissis et vanis verbis animos amicorum, qui praeter deum domino suo, summo ordinis Teutonici magistro maxime confiderent, fregisse, inimicorum confirmasse. Salomon Henning. Liefpländische und kurländische Chronica. 1554—1590. Leipzig a. MDXCIV. p. 10.

³⁾ Bielski. Kronika p. 545 F. V. putat Fuerstenbergium cum archiepiscopo certamen conseruisse, quum ille hunc impediret, quominus templa deleret et res sacras novaret. Sed tam acer archiepiscopus non fuit. Major fides aequali Russovio attribuenda est, qui. Liffl. Chron. p. 39 dicit archiepiscopum prius quam alios fidei Lutherianae propitium fuisse. —

⁴⁾ Acta Livonica p. 285. Titulus hujus manuscripti quo liberalitate comitis benevolentissimi Johannis Dzialynski usus sum hic est. „Acta Livonica seu Epistolae legationum tum Responsa Sigismundi Augusti Regis Poloniae obstante motu Crucigerorum seu Equitum Ordinis Teutonici, tum confederatio contra inclitum Regem Poloniae durante revolutione ab a. 1555 usque ad septimum. Quem librum in Bibliotheca Lubartoviensi Celsissimi ducis Pauli Lubartowicz Sanguszko

dum cum archiepiscopo, duce Borussiae, rege Polonorum agit, arces, quae ejus ut mareschalci erant, fidis viris tradere omisit, quo factum est, ut omnes proditione hostibus traderentur et ipse ad archiepiscopum fugit, unde in Poloniam sese contulit.

Tum epistola archiepiscopi die 10 Maji 1556 duci Borussiae scripta ¹⁾ a magistro ordinis intercepta est, in qua a fratre suo petiit, ut sibi belli peritum ducem mitteret, et quae Mareschalcus cum rege Polonorum egit, commemoravit et dissidium in ipso ordine ortum „quod uti speramus posthac nequaquam nobis obstaculo erit.“

Haec epistola demonstrat archiepiscopum praeter suam salutem de aliis quoque rebus cogitasse, nam ex extremis verbis apparet eum totum rerum publicarum statum commutare et sine dubio archiepiscopatus profanam civilemque formam induere voluisse, quod quidem animo ejus studiis rerum sacrarum alieno convenisset. Praeterea animo ejus observabatur exemplum fratris, cujus auxilio et totius Marchicae domus atque Megalopolitanae, quacum necessitate et amicitia conjunctus erat²⁾ quin confiderit, vix dubitari potest. Hoc duci Borussiae quum ordo Livonicus ei permolestus vicinus esset, gratum

Supremi Mareschalci Magni Ducatus Lithuaniae in manuscripto inventum a me Alexio Comite in Skrzynno Dunin, Referendaride Regni, perscribi demandatum. Anno 1757.

¹⁾ Kelch: Liefßändische Historia. Reval 1695 p. 213 dicit archiepiscopum a fratre decem millia equitum petuisse. In Actis Livonicis autem p. 14 Johannes de Domianow die 11. Julii a. 1556 regi Polonorum refert magistrum ordinis sibi epistolam demonstrasse, qua archiepiscopus a duce decem millia militum auxilio petisse, ut episcopos et magistrum ordinis ex possessionibus suis expellere posset! Equidem sententiae Romanowskii adstipulor, hanc epistolam ab equitibus ordinis confictam esse. Contra epistola die 10 m. Maji a. 1556 scripta certe genuina est. Documenta insunt in scripto a Romanowskio non finito: „Wojna Zygmunta Augusta z zaknem 'infantskim r. 1557. (Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego. Tom I. Poznań 1860 p. 329). Romanowski una tantum parte manuscripti Cornicensis usus est.

²⁾ Unica filia ducis Borussiae Alberti uxor erat Johannis Alberti ducis Megalopolitani, cujus frater Christophorus coadjutor archiepiscopi Rigensis. Dux Albertus unicum filium habebat anno 1553 natum. Georgius Fridericus Onolsbacensis dominus omnium Franciarum possessio-

exoptatumque fuit. Etenim Sanctum Imperium Romano Germanicum ei aqua et igni interdixerat; quae interdictio ut perficeretur, vehementissime ordo Teutonicus postulavit. Paulo antea rumor percrebuit imperatorem et ordinem Germanicum cum fratribus ensiferis contra ducem foedus pactos esse¹⁾ summum ordinis Teutonici magistrum magnam pecuniam colligere, incursionem Borussiae imminere. Duci igitur videndum erat, quomodo a Livonia sese defendere et ordinem diminueret, e contrario sperare poterat, si Guilelmo contingeret, ut principatum in Livonia constitueret futurum esse, ut illae duae terrae in unius reipublicae corpus coalescerent. Quod num Sigismundus Augustus protector*) archiepiscopatus approbaturus esset, magna erat quaestio.

Regis Polonorum tum plurimum interfuit eum rerum statum, qualis tunc erat, non commutari, quum domi satis molestiarum haberet, Brandenburgenses autem ut septentrionales provincias Polonorum imperio finitimas occuparent, vix ei exoptandum erat. Jam dux Albertus multas attulit difficultates²⁾ et tantum propter imperii conditionem³⁾ amicitia cum eo inita continuata est. Adque eadem de causa Christophorum Me-

num a. 1557 undevicesimum annum agebat. Witt: Geschichte des Lehnverhältnisses zwischen dem Herzth. Preussen u. der Krone Polen während der Regierung des Herzog Albrecht von Preussen 1526—1568. (Programm des kneiphöfischen Stadgymnasiums 1837 Königsberg).

¹⁾ Fr. S. Bock: Grundriss von dem merkwürdigen Leben des Durchlauchtigen Fürsten und Herrn Albrecht des Alteren. Königsberg 1745 p. 266, 366.

²⁾ Dogiel Doc. LV. a. 1366. LXXIX. a. 1435. Concilium Basileense commendat archiepiscopum Rigensem regis Polonorum tutelae; „quem felicitis recordationis nonnulli pontifices Romani et divi imperatores tuis protectionibus, ut accepimus, commendaverunt.“

³⁾ Witt: Geschichte des Lehnverhältnisses zwischen dem Herzogthum Preussen und der Krone Polen während der Regierung des Herzog Albrecht von Preussen. (Programm des kneiphöfischen Stadgymnasiums 1837 Königsberg).

⁴⁾ Minae ordinis Teutonici, dissidium inter Polonos et imperatorem, periculum a Moschis instans regem commoverunt, ut Brandenburgensem domum ad foedus adducere et nuptiis concessionibusque sibi conciliare studeret!

galopolitanum coadjutorem commendavit et tunc quum epistola intercepta bellum ortum est, pro archiepiscopo intercessit. —

Quod uti faceret et Muensterus admonuit et cum eo egit; quid autem Sigismundo pollicitus sit, non liquet. Quantum quidem ex ipsius verbis scimus, ille Fuerstembergium summovere, cum Polonis foedus contra Moschoviam facere, archiepiscopo regnum imminutum relinquere voluit¹⁾. Totam autem terram, quae sub imperio ordinis esset — ut rumor erat in Livonia²⁾ — regi tradere ei in animo fuisse, demonstrari non potest. Sed animus eum fefellit, si tanta cum fiducia auxilium a Polonia exspectaverat. Nam Sigismundus non cupidus erat dissidiis (nam sic hac de re Poloni judicaverunt) in ordine ipso ortis sese immiscendi³⁾. Aliter autem se res habuit cum archiepiscopo. Patronatus et consanguinitas Sigismundo jus potestatemque dederunt eum tuendi. Misit igitur, simulac tumultus in Livonia exortus est, episcopum Samogitiae Johannem de Domianow ad magistrum ordinis equestris eodem tempore quo et ducis Borussiae et Johannis Alberti Megalopolitani legati Volmarium convenerunt.

Episcopo monenti regem Polonorum patronum archiepiscopatus pactione Volmariensi offendi eumque archiepiscopo suasisse, ut Christophorum coadjutorem eligeret⁴⁾ respondit magister ordinis sibi antea his de rebus referendum esse ad ordines. Eodem tempore legatus Polonicus Casparus Łacki contra jus gentium a praefecto ordinis Philippo Schall de Bel interfectus est bono consilio ad archiepiscopum sese collaturus⁵⁾. Eadem fortuna archiepiscopali legato Taubio obvenit.

¹⁾ Acta Livonia p. 452.

²⁾ Ib. p. 440, 459.

³⁾ Ex eo tempore Muensterus a negotiis publicis se removit ad otiumque perfugit; anno 1560 praefecturam Vindanensem Sigismundo Augusto deprecatore a Kettlero impetravit. Dogiel: Cod. dipl. Doc. CXXXII die 5 m. Januarii a. 1560.

⁴⁾ Sigismundo Augusto quanquam denegabat, (Dogiel Doc. CXXXII) pactio Volmariensis nota fuisse videtur, nam Poloni acriter animum intenderunt, quid in Livonia fieret atque archiepiscopus, nisi auxilio regis confidere potuisset. suo periculo vix id ausus esset. —

⁵⁾ Haec nex non est excusanda, quod Łacki syngraphum nullum habebat. Nam primum placide consilia intenderat, deinde pax erat

Quo facto bellum archiepiscopo¹⁾ ab ordine die 16 m. Junii indictum est. Magister ordinis omnibus episcopis adjuvantibus et civibus Rigae obsederunt d. 28 m. Junii oppidum, cui nomen erat Kokenhausen, quo archiepiscopus sese receperat et d. 30 m. Junii de tradenda arce pactionem fecere. Archiepiscopus ejusque coadjutor captivi in arcem Schmilten abducti sunt.

Legato Polonorum interfecto ferox ordo castigandus erat. Rex a duce Borussiae et primis senatoribus regni admonitus²⁾ ut magnae copiae compararentur decrevit. nam persuasum ei erat, sibi non cum ordine solo bellum esse gerendum. Sane res dubiae fuerunt. Fama enim incedebat ordinem Germanicum cum rege Romano per Silesiam exercitum contra Gedanum missurum esse, dum simul alius ducem Megalopolitanum aggressurus esset³⁾, Danos Livonico ordini propitios esse⁴⁾ magnum Moschoviae ducem, si Poloni Livoniae bellum intulissent, ordini quinquaginta millia militum auxilio missurum esse et cum alio exercitu in Lithuaniam esse invasurum⁵⁾. Praeterea Georgius Klefeldt Gedanus regi nuntiavit⁶⁾ civitates Hansea-

inter Poloniam et Lithuaniam, denique symgraphus prioribus temporibus iis qui in Livoniam proficiscebantur aut inde ibant, non dabatur. Demum magister ordinis talem epistolam Łackio interfecto a rege petivit, qui dedit „etsi id Nobis videbatur novum, quod usitatum antea esset, ut legatis Magnificentiae Vestrae (magistri) ad Nos et vicissim Nostriis ad Eam sine ullis litteris salvi conductus liberi tutique semper aditus fuerint.“ Acta Liv. 36. Praeterea mirandum est, cur comites Łackii et scripta ejus magister retinuisset. —

¹⁾ Archiepiscopus die 9 m. Julii a. 1556 a rege Polonorum auxilium petivit, quod ille pollicitus erat (Dogiel Doc. CXV a. 1556). Contra foedus igitur die 15 m. Julii a. 1526 factum peregrinum regem in terram vocaverat. Propterea suo jure ordo equester eum e magistratu dejectum judicavit. —

²⁾ Zbiór Pamiętnikow do dziejów polskich Broel-Platera To. I. p. 187. Litterae Johannis de Ocieszin cancellarii regni Polnici ad Sigismundum Augustum. Cracoviae 14. Julii 1556.

Litterae Janussii de Koscielec palatini Sieradensis ad Sigismundum Augustum. Posnaniae 11. m. Julii 1556.

³⁾ Acta Livonica 180, 191.

⁴⁾ Ibid. 168.

⁵⁾ Ibid. 195.

⁶⁾ Ibid. 360.

ticas Livonos esse adjuturas, quum Livoniae libertate oppressa timerent, ne ipsi sua privilegia et jura amitterent. Moschi autem tunc ducenta viginta quinque millia passuum Kiovia distabant et valde metuebant Poloni, ne illi sub praetextu incursionis contra Tartaros Kiovia potirentur „quam solam sibi magno Moschoviae duci deesse, scribit Sigismundus Augustus mense Augusto, ad vanos Caesaris titulos sibi vindicandos“¹⁾. Eo igitur rex copias mercenarias et milites Lithuanicos Podolicosque misit. Accedit quod incursio Turcorum Tartarorumque instabat, qui cum septuaginta millibus militum contra fines Podoliae profecti erant²⁾.

In conventu igitur Varsoviensi ab ordinibus regni bello approbato et vectigali imposito, rex Vilnam venit, ubi potestas ejus non tam arctis finibus circumscripta erat, quam in Polonia. Eo quoque tempore intercessionem Danorum ducumque Pomeraniae rejecit. Etenim Dania simulac fama tumultus Livonici percubuit, legatos suos Vilnae dicere jussit, Daniae quoque reges archiepiscopatus patronos esse³⁾ Conditiones autem quas Dani ad pacem conservandam proponebant, Sigismundus Augustus accipere non potuit, quippe qui poscebant: archiepiscopus munere abdicaret eique Christophorus succederet, qui omnia conventa et pactiones, quae inter archiepiscopum et magistrum ordinis convenissent itaque pactionem Volmariensem sanciret, et procuratio regni pro eo constitueretur, donec puber esset, denique rex Polonorum et dux Borussiae omnes transfugas redderent⁴⁾. Postquam Sigismundus haec postulata abnuit, Dani novas condiciones fecerunt, quae eodem modo rejectae sunt, quia rex ut archiepiscopus restitueretur postulabat et demum illo liberato res placide exaequare volebat⁵⁾. Ex quibus patet Sigismundum intercessionem Danorum, quum clam ordini

¹⁾ Acta Liv. p. 4.

²⁾ Relacye nuncyuszów apostolskichii innych osób o Polsce od r. 1548—1690. Berlin 1864. Litterae A. Lippomani vincii apostoliâ in Polonia ad ducem di Poliano d. 22. m. Septembris a. 1556.

³⁾ Quod ex documento LV. a. 1366 apparet. Dogiel Cod. Dipl.

⁴⁾ Acta Liv. p. 136.

⁵⁾ Ibid. 227.

equitum ensiferorum faverent, abnuere indignatum quomodo in Livonia sese gererent ¹⁾).

Suecia non intercessit, nam et bello contra Moschoviam implicata erat et Poloni duce Borussiae suadente amicitiam hujus regni servare studebant ²⁾).

Etiam Imperium Romano-Germanicum Livoniae recordatum est bona cum pace bellum componi posse sperans ³⁾); quum autem conditiones pacis non satis strenue graviterque commendaret, ad irritum ceciderunt.

Interdum rex magnum exercitum ad centum millia ⁴⁾ militum coegit, quocum proceribus Lithuanicis et Polonicis comitantibus Vilna profectus est. Simul dux Borussiae, cui Marchiae Brandenburgensis princeps auxilium pollicitus erat ⁵⁾), finibus Curoniae occupatis a rege Polonorum duos fratres Dzialynski duces exercitus petiverat ⁶⁾), vias in Livoniam obsepserat, parvam classem ad defendendum littus Borussicum compara-

¹⁾ Relacye nuncyuszów apost. o Polsce. p. 66. T. I. Lachowicz: Pamietniki do dziejów Polski. Wilno 1842. List LXIII 28 Grudnia 1556 z Warszawy. Sigismundus Augustus ad Nicolaum Radzivilium mareschalcum Magni Ducatus Lithuaniae: „Ale co się tyczy, aby co duńscy posłowie mieli w Inflanciech sprawić, tedy nie innego, jeno iż z nas prosto jawnie szydzą.“

²⁾ Relacye nuncyuszów etc. Litterae ducis di Palliano ad A. Lippomanum. Romae 30 Maji 1556. Etiam fama percerebuit Suecici regni successorem sororem Sigismundi in matrimonium ducere, quam ob causam papa fidem catholicam in Suecia restitutum iri speravit.

³⁾ Dogiel Doc. CXX a. 1556. Acta Liv. 248.

⁴⁾ Relacye nuncyuszów etc. Bongiovannus nuncius apostolicus in Polonia die 5 m. Octobris a. 1560 rettulit Lithuaniam 70 millia equitum comparare posse, Poloniam 100 millia. Hi nobiles erant. Praeterea copiae mercenariae et primores cum suis clientibus parati erant. Ruggierus rettulit a. 1565 Poloniam 100 millia, Lithuaniam 20 millia equitum praestare. Cum Bongiovanno congruit relatio Venetiani legati a. 1560 facta. Zbiór Pamietników o dawnej Polsce przez J. U. Niemcewicza, Lipsk 1840. T. V p. 254.

⁵⁾ Bock: Grundriss von dem merkwürdigen Leben des durchlauchtigen Fürsten und Herrn Albrecht des Aelteren Königsberg 1745 p. 391.

Acta Liv. 218.

⁶⁾ Acta Liv. 22.

verat. Johannes Albertus autem Megalopolitanus haud procul Oliva manum contraxerat motus hostium speculatum¹⁾. Gedani quoque jussi erant naves longas parare²⁾, fines autem regni ad Germaniam spectantes palatinus Sieradensis Janusius de Koscielec tuebatur³⁾.

Ita ordo equester, quum nemo intercedere auderet, in summum periculum ac discrimen venit. Vix illic quinque millia ducenti equites coacti erant⁴⁾ et Kettlerus e Germania Revaliam quatuor alas armatorum misit. Itaque Fuerstembergius necessitate coactus ad omnia descendit. Die 5 m. Septembris a. 1557 pactio inter Sigismundum Augustum et magistrum ordinis imperatore, Dania, Pomeraniae et Megalopolis ducibus adjuvantibus convenit⁵⁾: Magister ordinis archiepiscopum in libertatem vindicaret, omnia ei restitueret, regi sumptus belli resolveret⁶⁾ „jurisdictio Civitatis Rigensis dimidiata“ maneret, dubiis causis ordinarios judices aut electores Imperii adirent, pactio Volmariensis irrita facta est coadjutoriaque dignitas remansit Christophoro Megalopolitano, qui archiepiscopo succederet hac tantum conditione, ut neque archiepiscopatum in principatum profanum commutaret neque regnum faceret hereditarium. —

Die 14 m. Septembris autem foedus contra Moschos est factum, ex quo tam diu alter alteri auxilium ferre non obligatus esset, quoad induciae cum magno Moschoviae duce factae perdurarent⁷⁾.

¹⁾ Ibid. 118.

²⁾ Ibid. 347. Interdicto ne frumentum emitterent neve longas naves pararent obedire noluerunt, sed tantum se 50 millia nummum mutua daturos esse polliciti sunt.

³⁾ Broel-Plater: *Zbiór pamiętnikow* etc. p. 191.

⁴⁾ *Acta Liv* 289. Lippomanus quidem (Relacye nuncyuszow apost. etc. p. 67) dicit ensiferos duodecim millia equitum et viginti millia peditum habuisse anno 1557. Sic autem in Polonia judicabant (*Acta Liv* 196); major fides Casparo de Muenster attribuenda est, qui 5200 equitum enumerat. Litterae Muensteri ad archiepiscopum *Acta Liv* 289.

⁵⁾ Dogiel *Doc.* CXXVI a. 1557.

⁶⁾ Belli sumptus Sigismundus Fuerstembergio condonavit. Szujski: *Dzieje Polski* T. II p. 282.

⁷⁾ Dogiel: *Doc.* CXXVIII a. 1557. Polonia inducias quinque annorum, Livonia duodecim habuit.

Num igitur magnanimitate an nimio pacis amore Sigismundus ordinem Livonicum non oppressit?

Regnum Sigismundi Augusti medium inter periculosissimos inimicos, imperatorem et magnum Moschoviae ducem situm erat. Manifestum erat studium Habisburgensium principum praeter duas illas Jagellonicas coronas etiam tertiam adipiscendi; propterea Polonis, qui iis non propitii erant, ubique inimicos excitabant, ut eos cogerent, ut Austriae sese traderent. Hinc eorum amicitia cum Moschovia, cui favebant papae, qui eo tempore in Polonia auctoritatem et annates amiserant. Jam a. 1553 magnus Moschoviae dux coronam a papa expetit et fidem catholicam se confessurum esse pollicetur ¹⁾. Sed Sigismundus periculum, quod ei a curia Romana et invidia Moschoviae et Austriae imminabat, perspexit, quam ob rem non permisit, ut legati papae per Poloniam in Moschoviam proficiscerentur ²⁾. Notum erat Polonis Austriam harum rerum auctorem esse et gravissime Sigismundus hac de re cum Radzivillo familiari consiliario conquestus est ³⁾. Hic ei suavit, ut Austriam a societate cum Moscho abduceret Catharina filia regis Ferdinandi in matrimonium ducta, cui sententiae Sigismundus quamquam invitus adstipulatus est. At dum nuptiae Cracoviae celebrantur, Catharinae frater Ferdinandus postulavit ⁴⁾, ut si Sigismundus sine herede moreretur, corona Poloniae in manus Habisburgensium perveniret. Tum quidem huic consilio vehementissime Tarnowski, regni dux supremus, et alii proceres restiterant.

Dissensio igitur inter Poloniam et Austriam a. 1557 non cessavit. Rex Ferdinandus persuadente Georgio Sieburgio legato magistri ordinis Livonici ⁵⁾ hujus partes secutus legatos

¹⁾ Lachowicz: Pamiętniki do dziej. Pol. Wilno 1842. Litterae XIV p. 35.

²⁾ Ibid. Litterae XVI Sigismundi ad Radzivilum p. 38. „Innumerae haec perpetuae insecuritates na ono Państwo nasze ojczyście przyszyby musiały, nisi in tempore temu przedsięwzięciu X. Moskiewskiego fuerit obviatum.“

³⁾ Ibid. „Ale ci panowie (imperator et rex Romanorum) nihil aliud cogitant quam ut omnia eorum arbitrio fiant.“

⁴⁾ Bielski: Kronika. Warszawa 1764 p.

⁵⁾ Acta Liv p. 100.

in castra apud Poswole miserat, qui ad animum Sigismundi deleniendum permultum contulerunt. Videlicet hoc Ferdinandus non amore ordinis fecit, sed eo consilio, ut Sigismundum impediret, quominus in septentrionales regiones fines imperii propagaret, quod si factum esset, permultum ad statum rerum Balticarum constituendum valuisset. Deinde Ferdinandi plurimum intererat ordinem servare, ut Poloniam et Borussiam in angustias adducere posset, denique sperabat sese Polonos contra Turcos excitaturum et sic eorum animos in regiones in meridiem spectantes aversurum esse.

Deinde magnus Moschoviae dux occasionem exspectabat finibus Livoniae copias suas immittendi. Quamdiu quidem bello cum Suecis implicatus est (usque ad diem 2 m. Aprilis 1557)¹⁾ de incursione in Livoniam cogitare non poterat. Propterea a. 1555 Livonis indutias quindecim annorum dedit his conditionibus²⁾ ut ecclesias Moschoviticas Rigae, Revaliae, Dorpati deletas denuo exaedificarent, Moschis permitterent, ut libere cum peregrinis mercatoribus mercaturam facerent, tributum Dorpatenses solverent, cum Polonis Livoni nullum foedus inirent, quae conditiones per tres annos efficiendae essent. Interdum rebus Livonicis acriter animum intendens Sigismundo, cujus incursio ei permultam sollicitudinem attulerat, ut ad regiones meridionales eum averteret, foedus contra Tartaros proposuit. Sed Sigismundus, qui consilium astutum perspexerat, non ad foedus contra Tartaros adductus indutias tantum sex annorum fecit³⁾. Vix quidem dubitandum erat, quin Ivanus earum prorsus nullam rationem habiturus esset, quum se spe sua de Livonia a Sigismundo dejectum deturbatumque esse intellexisset. Sigis-

¹⁾ E. G. Geijer: Geschichte Schwedens. Hamburg 1832. Bd. II p. 132.

²⁾ Tileman Bredenbachs Beschreibung des dritten liv. Krieges den der grosse Kaiser von Russland gegen die Livländer im J. 1558 geführt hat. (Archiv für die Geschichte Liv-, Esth- u. Kurlands. V. Bunge. Dorpat 1842).

Romanowski: Wojna Zygmunta Augusta z zakonem inflantskim (Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poz. Tom I. Poznań 1860 p. 337).

Bray: Essai critique etc. p. 58 T. II.

³⁾ Dogiel: Cod. dipl. T. V Doc: CXXVIII a. 1557.

mundus autem bello a Moschis indicto tantum Lithuanis confidere potuit, qui ei fideliores erant quam Poloni. Etenim Polonorum ei non propitii erant animi conquerebanturque quod imperium negligeret¹⁾, plurimum tempus in Lithuania degeret, iudicia in Polonia non exerceret, quam ob rem permulta extitisse mala. Quae quum ita essent, num rex Polonos ad bellum contra Moschos commovere posset, magna erat quaestio.

Denique novas terras expugnare noluit, nam tum etiam cum Danis pugnandum esset. Christianus III enim declaravit²⁾ sese patronum Harriae et Wirlandiae esse, rex Polonorum videret, ne quid detrimenti Danorum rex caperet. Sed si Sigismundus archiepiscopatum imperio suo subicere volebat, sese bona cum fide id facturum esse sperare poterat propter familiaritatem et amicitiam qua erat cum archiepiscopo conjunctus; sin autem totam Livoniam expugnare in animum induxerat, ex rerum statu facile concludere poterat mox eam suum auxilium imploraturam seque tum meliorem praetextum eam occupandi esse habiturum. Atque mox apparuit animum eum non fefelisse³⁾.

¹⁾ Relacye nuncyuszów etc. Lippomanus de statu Poloniae ad papam refert p. 67.

²⁾ Acta Liv p. 334 „Quum Estoniae Ducatus, in quo Harrien et Wirland duae provinciae seu praefecturae sitae sunt, quas nunc Magister et Ordo tanquam Regiae Mttis Daniae beneficiarii tenent ad Danicum Regnum directo jure pertineat, rogat vicissim Regia Mltas Daniae velit Sacra Regia Mltis Poloniae providere, ut nequid is Ducatus detrimenti capiat neve quid in Mltis Suae praejudicium admittatur.“

³⁾ Paulo post dicit Bielski (Kronika, Warszawa 1832 p. 130), civitates Hanseaticas in tutelam regis Poloniae sese conferre voluisse, sed rem ad effectum non esse adductam. „Niedługo potym przez Jerzego Klefelda miasta pomorskie Societatis Ansae z królem jeŝy traktować około Dominium maris y protekcyi: ale gdy ta rzecz była do sejmu odłożona, potem odłożem aż dotąd została.“

Pars posterior.

Ab incursione Moschorum in Livoniam usque ad expugnationem Dorpati.

Ex hoc tumultu res adversae Livoniae instabant. Tradunt quoque cometen insolita magnitudine visum esse putabantque illic homines eum mala permulta terrae suae indicare. Sane ex oriente periculum imminebat et qualis fuit respublica Livonica?

Profecto tristissimus fuit illius terrae status. Disciplinam et ordinem frustra quaesivisses, studiis nemo se dabat, scholae negligebantur, magistri et pastores nullam vel tenuem accipiebant mercedem. Inter primores discordiae erant, oppidorum cives, inter se discordes, nobiles oderant, quod mercaturam facerent; hi in vicanos crudelissime consulebant. Summo cum dolore igitur temporibus illis aequalis Russovius exclamat¹⁾ per longam pacem neminem bellum fieri posse cogitasse.²⁾

Talem terram praesidio prorsus carentem facile expugnari posse per se intelligitur; itaque ordinibus quam maxime nitendum erat, ut pacem magno Moschoviae duci tributum persolvendo servarent, sed non curabant quomodo „monstro septentrionali“ — sic eum appellabant — satis facerent. E contrario Claus Francken et Elert Cruse mense Novembri a. 1557 Moschoviam missi sunt, qui a magno duce peterent, ut tributum sibi condonaret. Sed frustra eos laborem suscepturos esse praevidendum erat. Nam opes magni ducis temporibus illis ingentes erant. Casania et Astrachania occupata fines imperii sui usque ad Tanain et Caucasum propagaverat; mari Caspico

¹⁾ Russow: Lieffländische Chronik. Rostoch. a. MDLXXVIII. p. 66. „In dem langwilligen frede nicht eins daran gedacht dort zdt einmal wedder unfrede werden konde unde ere beste buwerk in dem frede **zs** gewesen eigenmuth, gzrichheit, pracht unde houardt, freten unde supen in stättliken Kösten, Kindelbeeren unde dageliken Gaste gelagen.“

²⁾ Memoratu dignum est a. 1554 nobiles in commitiis Pernaviae habitis decrevisse, quodmodo plebejus sese gerere deberet, si cum virgine nobili saltaret. Russow p. 36.

Moschorum regnum cum Persia conjunctum erat; Ediger, qui terram circa flumen Tobolum imperio tenuerat, vectigalis erat, denique Jvanus a. 1557 cocietatem iniiit et cum Chiva Buchariaque et cum Anglia, Hollandia, Dania, Norvegia.¹⁾ Rebus secundis superbus, ab imperatore papaque adjutus id praecipue egit, ut sese corona imperiali ornaret. Quomodo igitur hic princeps laudis gloriaeque cupidus, strenuus, violentus superbus, insolens pati potuit parvam Livoniam imperia sua contemnere et tributa dare nolle?

Quum igitur legati Livonici sine tributis venissent et cum eo agere vellent, iratus domum eos ire jussit et paulo post die 22 m. Januarii a 1558 princeps Sigaley praefectus militum irruptionem in Livoniam fecit.

Iam pridem Fuerstenbergius, qui tunc ordinis magister erat, de pace disperaverat, sed frustra civitates monuerat, ut „potentem et caedis sanguinisque avidum Moschum“ caverent. At Riga, cujus auxilium magni erat momenti, nihil facere voluit, antequam quindecim millia nummum, quae ordinibus mutua dederat, recepisset²⁾. Tarditas Livonorum mira erat. Sigaley igitur eos omnibus rebus imparatissimos aggressus totum episcopatum Dorpatensem depopulatus est et obsidione urbis Dorpati jussu magni ducis relicta fine m. Februarii per Ivangorodum revertit.³⁾

Quo facto quaerelae multae per totam terram ortae sunt, alius alium accusavit, permulti effugerunt percrebuitque fama Moschoviam cum Anglia itaque cum Philippo rege Hispaniae et curia Romana sociatam esse⁴⁾. Ordinis magister, qui quum

¹⁾ Dr. E. Herrmann: Geschichte des russischen Staates. Hamburg 1846. Bd. III. p. 122.

²⁾ Fr. Bienemann. Briefe und Urkunden zur Geschichte Lief-lands in den Jahren 1558—1562. Riga 1865. Bd. I. p. 65.

³⁾ Kelch: Lief. Historia. Reval 1695 p. 224.

⁴⁾ Acta Liv. p. 344. Die 27. m. Februarii a. 1557 legati Moschovitici Londinii summis cum honoribus excepti sunt. Angli polliciti sunt se magno dici metalla et artifices suppedituros esse. —

„In welchem seinen unbefugten fürnemen er von etlichen ausländischen ums Privat eignes nutzes Willen wider alle Gebühr nicht wenig gestärket und anführiger gemacht werde.“ S. Henning Chronica pag. 2.

irrumpebant Moschi haud procul a Fellino erat, quam celerissime legatum Rigam et Revaliam misit, qui copias auxiliares peteret, quae longo temporis spatio interjecto rarae adven-
runt. Tum milites suos collegit et hostem persecutus est, sed equites ad flumen Embach constituerunt neque pergere volue-
runt¹⁾. Desperans igitur revertit et conventum die 13 m. Mar-
tii Volmarium convocavit. —

Simulac hostis terram reliquit et terror desiit, denuo dis-
cordiae ortae sunt; oppida postulabant, ut tormenta remitteren-
tur et armatis abeundi daretur venia; Rigenses quod antea
postulaverant, denuo poscebant²⁾. In conventu Volmariensi ma-
gister ordinis et archiepiscopus persuadere ordinibus studue-
runt ut omnibus cum viribus bellum parandum esset, nam Mo-
schum nihil remissurum esse, alii pacem postulaverunt, tumultus factus est³⁾. Denique ii qui pacem volebant, pervicerunt,
freti litteris a Sigaleyo missis, quibus Livonos ut legatos ad
magnum ducem mitterent, adhortabatur. Huic consilio obtem-
peraverunt: pax sexaginta millibus nummum emeretur et quae
magnus dux postularet, perficerentur „durum enim, ajebant
telum necessitas et ineffabile bonum libertas.“ Hae suplices
preces nempe et obedientia libertas iis visa est⁴⁾.

Rex Poloniae⁵⁾ auxilia vocatus d. 21 m. Martii a. 1558
responsum dedit, quod Livonis displicebat, quum auxilium non
succurrisset. Quod quominus ferret rex indutiis quinque anno

¹⁾ Briefe und Urkunden etc. Bd. II. p. 240.

²⁾ Ibid. Bd. I. p. 67. den 3. Martii a. 1556. Rigenses ad legatos
suos in conventu Volmariensi. „Wan wihr aber tegliches sehen und
spuren das sowoll die Herren, Junkern und Knechte dieses orthes sambt-
lichen zu hauss ziehen und sich Inn Ihr gewarsam verfuegen, erachten
wir auch nicht schuldig sein die unsern des orthes auff solchen grossen
Unkosten weiter zu halten.“

³⁾ Ibid. Bd. I. p. 71. „Es ist aber ruffen und schryen durch ein-
ander gewesen der eyne Jegen den andern mit ferechtlichen honlichen
reden, das erbarmlich antzuboren gewesen.“ Relatio legatorum Rigen-
sium de conventu Volmariensi.

⁴⁾ Bienemann: Briefe und Urkunden Bd. I. p. 85. Henningus
non recte quadraginta millia enumerat. p. 12.

⁵⁾ Index corporis historico-diplomatici Livoniae, Estho-
niae Curoniae. Pars II. ab a. 1450—1631. Riga et Dorpatum 1835
Nr. 3168.

rum cum Ivano initis impeditus est. Permultum quidem ejus intererat ne particulam quidem terrae Livonicae magno duci concedere, sed si Livonis auxilio ire voluisset, ipsum Moschum aggressus esset; bellum autem incipere ex Polonorum legibus¹⁾. sine gravissimis causis et voluntate conventus imperii non licuit. Deinde nobiles non obligati erant²⁾ extra terram bellum gerere, nisi damnum iis compensaretur. Denique pecunia Sigismundo non erat. Quae quum ita essent, rex indutias cum Moschovia factas rumpere non potuit. Adhuc accedit, quod Tartari in Poloniam incursionem fecerant³⁾, sectae religiosae animos perturbabant, dissidium inter regem et Polonos non contentos, quibus praeerat potens dux Regni supremus Tarnowski, qui gratiae, qua erat Radzivillus palatinus Vilmensis apud regem invidebat, magnum erat⁴⁾ denique Sigismundus pactione d. 14 m. Septembris a. 1557 confecta ad auxilium non erat obligatus. —

Quodsi Moschi tam breve tempus in Livonia morati erant et deinde Livonis indutias concesserant⁵⁾, hae erant causae: primum dissidiis et tumultibus in ripis Volgae, Camae, Viaccae retinebantur⁶⁾ deinde exspectare volebant, quid Sigismundus factururus esses. Quum igitur magnus dux persuasum sibi habuit Livonos sine auxilio esse, ex hac rerum publicarum conditione fructum capere animum induxerat. Atque accidit, ut dum legati Livonici Moschoviae versantur, Narvenses fortuitu

¹⁾ Volumina legum. Petersburg 1859 T.I. p. 258. „Bellicam expeditionem generalem nonnisi deliberata et ex legitimis rationibus et causis ac necessitate publica futuris temporibus instituimus secundum dispositionem statutorum praemissis generali et particulari Conventibus.“

²⁾ Ibid. T. I. p. 115. „Item pollicemur, quod dum et quando Nos extra fines Regni expeditionaliter proficisci contigerit, omnibus terrigenis Nostris Nobiscum euntibus exsolvemus jura Terrestria videlicet super quamlibet hastam quinque marcas pro damnis etiam et captivitate ipsis satisfaciemus, juxta quod ipsis a nostris Praedecessoribus est concessum a 1496.“

³⁾ Lengnich: Geschichte der Lande Preussen königl. preus. Antheils unter der Regierung Sigismund August. Dantzig 1723 p. 166.

⁴⁾ Testimonia sunt litterae Sigismundi Augusti ad Radzi villum palatinum Vilmensem scriptae. Lachoviez: Pamietniki do dziejów Polski.

⁵⁾ Kelech p. 224.

⁶⁾ Herrmann: Russische Gschte. Bd. IV. p. 111.

Moschis tela immitterent. Quo facto Ivanus conditionibus de pace ineunda propositis diremptis Narvam bene munitam objussit sideri.

Frustra Narvenses a reliquis Livonis auxilium petiverunt, armati erant dimissi, qui magistro ordinis subjecti erant, parere nolebant aut ignavi erant. Commendator Revaliae Franciscus de Segenhoven quattuor tantum millia passuum Narva in castris abfuit. Nuntii ad eum venerunt ignem in urbe ortum esse, summum periculum imminere. Tandem profecti sunt equites, sed mox admonuerunt equites e regionibus Harriae et Wickiae, ut in castris manerent et commendator huic sententiae assensus est. Nocte sequente Narva a Moschis capta est ¹⁾.

Quanta esset clades, Livoni mox ex iis quae secuta erant, senserunt. Nunc mercatores omnium nationum Narvam commigraverunt, ut denique liberam mercaturam cum Moschis facerent. Et Moschi ipsi cum nationibus occidentalibus sine circuitu agere potuerunt. Quod Livoni tam diu timuerant, nunc evenit neque quidquam fecerunt, ut hanc cladem mercaturae Livonicae impedirent.

Fama Narvam captam esse dispersa nobiles arces suas, ordinis equites urbes munitas reliquerunt, quanquam Moschos non viderant. Magister quidem ordinis civitatibus scripsit se cum hoste pugnare velle, sed non profectus est. Nam quum oppidum Neuhaus obsideretur, nemo auxilio venit itaque vir fortissimus Georgius Uexkull de Padenorm postquam diu acriter restitit, Moschis sese tradere coactus est ²⁾. Postridie magister ordinis castris incensis ad oppidum Walk sese recepit, nec multum aberat quin Gotthardus Kettlerus fortis commendator Felinensis, qui novissimo agmini praeerat, interficeretur, quum cum Moschis manus consereret ³⁾.

Hic tumultus et dissidium Livonorum qui res a Fuerstembergio gestas gravissime ferebant, orta sunt: Fuerstembergium jam aetate provectiorem ideoque coadjutorem creandum esse

¹⁾ Henning p. 12. Kelch p. 225.

²⁾ Henning: Liffländische und kurländische Chronica. (1554—1590) Leipzig a. MDXCIII p. 13.

Herrmann: Gsch. des russischen Staates p. 156. Bd. IV.

³⁾ Henning, 14.

dictitabant. Re vera Fuerstembergus omnia sua consilia ad irritum cadere videns jam de omnibus rebus desperavit et tantorum malorum acerbitate plenus Gotthardum Kettlerum coadjutorem elegit die 9 m. Julii virum strenuum, impigrum fortem, nobili loco natum, quamvis invitum quin etiam multas lacrimas effundentem ¹⁾. Qui quum dubiis in rebus ordinis conspectus esset, omnium oculos in se converterat eumque solum Livoniam servare posse omnes inter se consensi sunt. Fortasse ad eum creandum permultum valebat amicitia, quae ei cum Polonorum et Lithuanorum primoribus erat.

Sed Kettlerus quoque tunc non multum effecit, nam omnes trepidabant desperabantque atque Lubecenses auxilio vocati inania responderunt verba suadentes ut resisterent et concordessent, conventum se Hanseaticarum civitatum esse convocatos ²⁾. In Livonia ipsa pecunia ad bellum necessaria tarde colligebatur, milites per Germaniam conscripti non adveniebant; qui in Livonia erant, residuam mercedem postulabant, festidiosa invidia ordinum, quae etiam dubiis rebus apparebat ³⁾, omnes labores irritos fecit, quibus Kettlerus et archiepiscopus Livoniam servare studebant. Eadem invidia, sui amor, discordia Dorpati sese ostendit. Solus reverendissimus consul Tonnis Tile cives suos admonuit, ut omnia ornamenta venderent, quibus copiasducerent et omnibus viribus hostibus resisterent ⁴⁾. Verba ejus nihil effecerunt, altercati sunt cives inter se, quemnam finitimum principem auxilio vocarent, donec hostiles exercitus octoginta millia militum Szujksio duce accessit. Episcopus Hermannus, injuste traditionis accusatus ⁵⁾, quanquam par-

¹⁾ Ib. 15.

²⁾ Bienemann: Briefe und Urkunden. Bd. II p. 301.

³⁾ Quum legati Rigenses Wendae experti essent hostem tormenta navibus Narvam misisse est impetum contra Revaliam parare, senatui Rigensi scripserunt: secum reputaret, num Revaliensibus periculum imminens nuntiaret auxiliumque ferret. — Bienemann: Briefe und Urkunden Bd. I p. 145.

⁴⁾ Henning 13.

⁵⁾ Testimonio id est quod in Moschoviam captivus abductus est, ubi misere vita decessit; in urbe Moschi largam praedam pecuniae et variarum rerum pretiosarum invenerunt, quum antea cives nimio sui amore nihil pro communi salute dare voluissent.

vae ei opes suppetebant, armatorum manum conduxit, qui fortissime se restituros esse pollicebantur. Frustra autem urbi defendendae operam dederunt, nam in oppido dissidium inter Lutheranos et papistas exarsit, cives sese defendere noluerunt itaque episcopo et duci armatorum Groeningio nihil restitit nisi ut miserabilibus civibus parerent. Die 19 m. Julii Dorpatum traditum est¹⁾).

A Dorpato expugnato usque ad foedus a Kettlero cum Sigismundo Augusto die 31 m. Augusti a. 1559 factum.

Hoc initium belli fuit. Horrendus fuit status terrae; duo magna oppida in potestate et ditione erant Moschorum, qui jam usque ad archiepiscopatum vagabantur. Nulla erat pecunia in aerario ordinis, Kettlerus copias suas in oppidis munitis disposuit, sed ignominiose equites ordinis e praesidiis et stationibus discesserunt, quin etiam commendator Revaliae, nulla magistri ordinis ratione habita, Cristophoro de Monichhusen regis Danorum subdito arcem tradidit et in Daniam fugit³⁾. Tum Kettlerus intellexit sese cum suis copiis hosti resistere non posse. Itaque legatos misit ad imperatorem Ferdinandum. Hic autem alia in animo agitabat: periculum a Turcis imminens dignitas imperatoria a papa Pio IV inopinato non comprobata, sacrorum emendationes animum ejus in se advertebant²⁾. Magistro ordinis triste datum est responsum ordines et status Livoniae alium adirent principem.

Etiam Hanseaticarum civitatum pro Livonia intercedendi conatus haudquanquam prospere processit, nam magnus Mo-

¹⁾ Kelch 231. Thuanus 438. Non die 30 m. Junii Dorpatum captum est, utam Szujski judicat, nam exstant litterae senatus Dorpatensis ad senatum Revaliensem die 3 m. Julii scriptae. Tum Moschi Dorpatum nondum obsidebant.

Bienemann: Briefe und Urkunden Bd. II 301.

²⁾ v. Bucholtz: Geschichte Ferdinands I. Wien 1836. Bd. VII. p. 404.

³⁾ Russow p. 67. „Also ridderlik und menlick hebben sick etlike Ordensbröder tho disser tzdt gehalten.“

schoviae dux iis illudit¹⁾. Quum igitur Monichhusen jam arcem et aedem cathedralem Revaliae sententia regis Daniae non rogata, nomine ejus occupavisset, cives Revalienses et equites Harriae et Wirlandiae permittente ordinis magistro, cujus quoque legati eodem sese conferre jussi erant, ad regem Danorum Christianum III²⁾ oratores miserunt. Sane valde allicebant Revaliensium proposita, qui auxilium et praesidium regis implorabant et arcem Revaliae ei occupandam relinquebant;³⁾ nihilominus rex abnuit. Nonnulli opinantur eum propter senectutem et morbum id fecisse, sed revera temporum usus et rerum publicarum status rationem habuit. Primum enim Moschovia, Suecia, Polonia ei timenda erat, deinde quomodo alias terras sub suam potestatem redigere potuit, quum suo regno timeret? Etenim superstites fuerant filiae Christiani II, quorum Dorothea palatina vidua quidem et sine herede erat, sed si nupsisset, ei qui eam in matrimonium duxisset, Daniae attulisset coronam, dummodo maritus potens ac strenuus esset. Alteri autem, uxori ducis Lotharingiae adolevit validus filius Carolus, qui in aula regis Galliae⁴⁾ sub tutela potentissimorum avunculorum educabatur. Quos jura sua omittere noluisse, testimonio sunt epistolae a Langueto ad electorem Saxoniae scriptae. Accedit, quod elector Saxoniae Christiani III gener multum apud eum valebat et Danos sibi socios facere volebat, ut eorum auxilio ab Ernestinis sese defenderet, quorum conjunctio cum atroci Guilelmo de Grumbach ei periculosissima erat, praecipue quum cum Gallia conspirarent. Praeterea Gustavus rex Sueciae cum Gallia et Scotia sese consociaverat⁵⁾.

¹⁾ Bienemann: Briefe und Urkunden Bd. II, 310, 313.

²⁾ Apdellabant eum „unsen olden koninek und erftheren.“ Briefe und Urk. II, 308.

³⁾ Legati Revalienses clandestinum mandatum habuerunt Esthoniae regi offerendi, quod quidem primum Christianus postulavit, sed legati religiosiores quam civitas Revaliensis animum inducere non poterunt, ut magistro ordinis perjuri essent et quod abiis expostulatum erat, probarent. Revaliam scripserunt: „wu woll nu gunstige heren disse antwert fast hart und dem heren Compter ssowoll uns bekummernisse maket befinde wyr doch dusse unser Instruction fast gemete.“ Briefe und Urk. II. 321.

⁴⁾ J. G. Droysen: Preussische Politik. Bd. II. p. 397.

⁵⁾ E. G. Geijer. Gesch. Schwedens. Hamburg 1832 Bd. II. p. 130.

Electoris igitur permultum intererat Danos ab omni dissidio in oriente retinere et sine dubio ad Christianum ab occupatione Livoniae retinendum permultum contulit. Is a legato quoque magistri ordinis rogatus sese operam daturum esse pollicitus est, ut inter Livoniam et Moschoviam pacem componeret.

Praevidendum erat Livonos alium adituros esse principem. —

Legatio Revaliensium ad Danorum regem missa inveteratam excitavit Sueciae invidiam; jam tres coronae ¹⁾ quas Christianus signibus imperii addiderat, veterem Gustavum sollicitum reddiderunt. Quid, si invisi Dani etiam Livonia potirentur? Propterea Suecicas naves secundum littora Livoniae navigare jussit et die 8 et 10 m. Decembris a. 1558 filio suo Erico scripsit ²⁾ meliusne esset Danos praevenire. Sed sententia tam diu exspectare apud animum suum statuit, donec rerum conditione cogeretur rebus Livonicis sese immiscere. Sed conditio in qua erat cum filiis suis et atrocitas Erici animum ejus ad intestinum regni sui statum converterunt. Alia erat filiorum sententia. Hi gloriae potentiaeque avidissimi adolescentes, alias discordes, hac in re consentiti sunt, propter quam postea acerbissimo arserunt odio. Uterque attento animo quomodo res Livonicae gererentur observaverunt; quin etiam minor natu Johannes novum in Livonia regnum constituendi consilium cepit. Propter vires et opes ordinis equestris comminatas invidiam ordinum et status, Livoniae conjunctionem cum imperio Germanico haud arctam id perfacile fieri opinabatur. Ad quod consilium perficiendum fratrem sibi conciliavit. Nunc magistrum ordinis summis in angustiis esse videns, saepius ³⁾ legatos in Livoniam misit sub vario praetextu, re vera rerum conditionem exploratum et quum magister ordinis ab eo quinquaginta millia nummum peteret, statim ei se soluturum esse pollicitus est, si sibi Sonnenbergium et Padisium concederet ⁴⁾. Actio autem hac de re dilata est, nam Kettlerus, etiamsi id

¹⁾ Geijer Bd. II. p. 130. Languetus: Arcana etc. Lib. II. ep. VI. p. 19.

²⁾ Ibid. Bd. II. p. 140.

³⁾ Bienemann: Briefe und Urk. Bd. II., 303, 304.

⁴⁾ Geijer Bd. II. 140.

non concederet, apud regem ipsum pecuniam se accepturum esse speravit; quod fefellit eum, quum rex nihil praeberet; tantum pollicitus est sese cum magno duce de Livoniae salute acturum esse ¹⁾).

Restabat ut Livoni iterum Polonos adirent, praecipue quum novissimis temporibus haud secundo eventu res gessissent. Tantum Ringen magister ordinis cepit ²⁾ et arx Revaliae Kettlero tradita est. Sed a 1559 hostis denuo in terram invasit undique vastans et depopulans. Livoni prorsus afflicti erant. Propterea summa cum spe legatos Danorum exceperunt in Moschoviam sese collaturos. Sed neque magister ordinis neque Kettlerus huic expectationi adstipulati sunt ³⁾. E contrario Fuerstenbergius d. 22. m. Martii a. 1559 Revaliensibus scripsit Kettlerum in Poloniam sese contulisse, unde magnum auxilium adventurum esse ⁴⁾ quod reticerent. — E fiducia quacum Fuerstenbergius de auxilio Poloniae dicit, concludi possumus jam antea cum rege Polonorum clam actum esse. —

Mense Februario Thomas Körner cum aliis legatis ordinis Livonici ⁵⁾ Cracoviam venerunt atque mox admissi omni modo regem commovere studuerunt, ut auxilium ferret. —

Regi non facile erat hac de re consilium capere. Vidimus quam mala esset conditio ejus in Polonia, tunc autem in partem etiam deteriorem mutata est; in conventu Petricoviensi est accusatus clam pacta de successore ⁶⁾ cum imperatore fecisse, justa ac debita obedientia et reverentia erga eum fere abjecta est. Attamen perporam judicaverunt de eo, qui in numero sapientissimorum Poloniae regum habendus est. Erat forma pulchra et augusta, magna comitate; crudelitate et pigrizia abhorrebat. Qua erat cauta, suspiciosa, taciturna natura

¹⁾ Henning, 19.

²⁾ Bienemann: Briefe u. Urk. Bd. I. 343.

³⁾ Dani autem indutias semestres effecerunt, nam ex illo tempore non audimus Moschos invasisse usque ad redditum Kettleri e Polonia. Herrmann: Gesch. des russ. Staats. p. 162. Lengnich p. 174.

⁴⁾ „Daher wir eigentlichen unnd gewissenn beystandt welches Ihr vieler Ursachen wegenn noch zur Zeit vorschwigenn haltenn wollett, kurtzlich erlangenn werden.“ Briefe und Urk. Bd. II., 381.

⁵⁾ Index corp. hist. dipl. Livoniae. Riga 1835 Nr. 3204.

⁶⁾ Lachowicz: Pamietniki do dziey. Pols. Literae LXVIII. p. 119.

non celeriter consilium solebat inire, sed si quid apud animum suum statuerat, summa cum perseverantia ut id ratum fieret, studebat. Acumen ejus in rerum statu concipiendo et actionibus pertractandis summis laudibus nuntius apostolicus Fulvius Ruggieri extulit¹⁾; animo aliorum de rebus sacris dogmata liberaliter ferenti et peccatis eorum, qui ei subditi erant, indulgenti providentique regni saluti inter omnes Polonorum reges erat insignis. Ultimus e gente Jagellonum pariter atque ultimus rex e gente Piastorum, cujus simillimus aliis in rebus erat, liberis orbatus fuit. Pulcherrima Barbara Radziwiłł, quam ardentissime dilexerat, mortua ab altera uxore Austriaca magis magisque admodum sese abalienavit, ut paene divortium cum ea faceret. Sic a. 1559 jam quadragesimum annum degens sine herede fuit. Quum igitur animo prospiceret ipso mortuo gentem Jagellonum extinctum iri itaque necesse esse, ut natio ad hoc momentum non esset imparata, id potissimum egit, ut populo suo, quem diligebat ejusque peccata ipsum non fugerant, pacem cum externis nationibus compararet, ut novum Poloni regem nullo intercedente eligerent, quum adhuc vivus successorem destinare non posset. Regni autem Polonici nationes nondum in unum corpus coaluerant, nam Lithuania et Borussia persona regis cum imperio Polonorum erant conjunctae, sua quaeque natio instituta et leges, ordines, rerum publicarum administrationem, jurisdictionem habebat; magnae Borussiae urbes fere liberae respublicae erant et si cujus nationis finibus imminabat hostis, ceterae auxilio succurrere volebant quippe quae jure et officio nullo obligatae essent. Quae quum ita essent et quum pericula, ut supra commemoravimus, ab imperatore, ordine Teutonico, qui contra Albertum ducem Borussiae aquae et ignis interdictionem effici adhuc volebat, a Turcis, Tartaris, duce magno Moschoviae, cujus opes in diem crescebant, imminerent, Poloni quamvis magno essent patriae amore, quamvis magna essent fortitudine, libertatem patriae vix tueri potuissent. Itaque Sigismundus omnes imperii Polonici nationes in unius reipublicae quasi corpus conjungendi et

¹⁾ Rykaczewski: Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce. Od. r. 1548—1690. Berlin 1864. p. 175.

omnes unius imperii legibus subiiciendi consilium cepit ac pace firma et stabili cum externis populis facta saluti sui populi studere voluit. Sed omnia talia desideria ac consilia in irritum ceciderunt Moschorum incursione in Livoniam inopinato facta.

Quid in hoc rerum dubio statu faceret? Rebus Livonicis sese immiscere erat periculosum at necessarium; eodem modo periculosum erat omnia negligere. Auxilium igitur ferre statuit praecipue quum dux Borussiae omnes suas opes et copias ei detulisset¹⁾. Sane hae parvulae erant, quia dux voluntati et arbitrio ordinum erat obnoxius. Ad Borussos occidentales mens Septembri a. 1558 Rafalum Dzialynski capitaneum Covaleviae miserat, ut nova tributa peteret, qui per longum tempus morati novum vectigal imposuerunt duos schillingos pro modio hordei tosti²⁾. A Polonis non multum expectandum erat, Lithuani contra faciliores sese praebuerunt.

Quae quum ita essent, rex legatis Livonicis nihil certi respondere potuit quanquam ipse precibus eorum propitius erat eosque ad procuratores suos ire iussit. Concilium autem cum iis initum vanum et irritum fuit, quod legati non satis sufficientia mandata habebant³⁾.

Paulo post Kettlerus Cracoviam venit, cui rex sese Livoniae consulturum esse pollicitus est. Quum igitur a Polonis nihil impetrare posset quippe qui declararent se, ut Livonis auxilium ferrent, bellum contra Moschos non esse suscepturos, Vilnam statuit proficisci. Hic bene se habebat, nam et ipse natione Lithuanus Polonis anteponebat Lithuanos, quibuscum primam aetatem degerat potentissimaque familia Radziwill totam ei se dederat et ipsi hic amplior erat potestas⁴⁾.

¹⁾ Bock: Grundriss von dem merkwürdigen Leben etc. p. 396. Lengnich: Geschichte der Lande Preussen p. 191.

²⁾ Lengnich, 169.

³⁾ Ibid. 174. Ordinis igitur Livonici consilium archiepiscopi, sufficientia mandata legatis dandi, non secuti sunt. Briefe u. Urk. Bd. I. 193.

⁴⁾ Vol. leg. T. I. p. 286 quoniam scit S. R. M. esse id in potestate sua, ut liceat illi quandocunque libet imperare subditis suis Magni Ducatus Lithuaniae vel ad bellum, quocunque jusserit, proficiscantur.“

Kettlerus Cracovia Vindobonam ire voluit¹⁾ sed quum d. 24 m. Julii Vilnae adesse jussus esset, legatum ad imperatorem misit. Hic autem inter Kettlerum ordinemque Livonicum et Lithuanos pactio convenit talibus conditionibus ordini equestri propositis, ut rex jurejurando fideque Moscho data liberaretur: Magister ordinis, ordo equester, tota terra ei subdita in fidem et clientelam regis sese committerent „non derogando Sacri Imperii Romani directo dominio.“ Praeterea rex occuparet jure obligatorio tractum omnem, qui incipit a finibus Magni Ducatus Lithuaniae Drugicensibus ac deinde excurrit secundum fluvium Dunam usque ad districtum Ascherad, praesidatu ipso Ascherad cum suis bonis omnibus ex utraque parte fluvii Dunae excepto. Deinde arcem et praesidatum Bauskenssem, Rositensem, Lucensem Duneburgensem, Selburgensem. Quae omnia liceret sexcentis millibus nummum (florenorum) redimere, contra rex Livoniam tamdiu tueretur, donec pax facta pactis esset tamen atque foederibus apud oppidum Poswolie ante biennium initis et confirmatis manentibus Nobis cum Livonis integris atque salvis“²⁾).

Die 15 m. Septembris a. 1559 archiepiscopus quoque huic pactioni adstipulatus est: se ipsum, coadjutorem, collegium cathedrale, ordines et status, subditos tutelae regis commendavit eique jure obligatorio Marienhausen et Lenewarth, duas curias Loben et Birsen tradidit, quae bello composito centum millibus nummum (florenorum) redimere liceret³⁾.

Hoc fuit initium interitus libertatis Livoniae a patria Germanica hostibus relictae. Additamentum „non derogando S. J. R. directo dominio“ nullius fere momenti erat, nam Sigismundus Augustus, protector et dominus meridionalium partium, Livoniae imperitabat. Quo facto indutias cum Moschis factas rupit et quanquam Polonis invitis difficile suscepit negotium solus cum Lithuanis Livoniam defendendi. Rerum statum tristissimum futurum esse animo praesensit, nam haud ignoravit quid Sueci et Dani de rebus Balticis cogitarent. Sed aliter agere nequivit et quanquam ipsi pax pergrata erat, hoc con-

¹⁾ Henning: Liefendische und kurlendische Chronica p. 20.

²⁾ Dogiel: Cod. dipl. Tom. V. Doc. CXXXIII. a. 1559.

³⁾ Dogiel: Cod. dipl. V. Dec. CXXX. a. 1559.

silium Polonis et Borussis invitissimis ab eo captum documento est rectius eum de rerum statu judicasse quam ii, qui ei subditi erant. Mirandum quidem est eum meridionales tantum partes Livoniae occupasse, quum jam semel eum piguisset opportunam Livonia potiundi occasionem omisisse¹⁾, sed superbis conditionibus Livonorum animos sibi abalienare noluit.

Ad pactionem illam conficiendam Kettlerus decretis in comitiis Francofurti pronunciatis commotus esse visus est. Etenim illic initio anni 1559 decreverunt: Imperator magnum Moschoviae ducem moneret, ut Livonia recederet aliasque civitates exhortaretur, ut idem facerent; deinde centum millia nummum (florenorum) ab ordinibus exigerentur, episcopus Monasteriensis, duces Brunswigiae et Pomeraniae verum Livoniae statum cognoscerent et ex iis, quae illi retulissent, dijudicandum esset, num et quando illa pecunia esset exigenda²⁾.

Tam miserabiliter Livonos tractaverunt; permulta gravamina de violata pace Augustana in illis comitiis facta, dissidium factionum, protestantium pervicacia contra concilium a Ferdinando propositum, pericula a Turcis imminencia, decreta illa excusare possunt, nunquam autem purgare. Ordinibus quidem protestanticis magis strenue saluti Livoniae consulendum erat; nam terra, quae Sancto Imperio Romano supplicabat, protestanticae fidei sese addixerat. Maxime vero mirum erat Brandenburgenses principes, quorum consanguinei archiepiscopus Rigae et dux Borussorum Moschis progredientibus summo in periculo versarentur, nullam dedisse operam, ut eos defenderent. Quamquam propter amicitiam ac societatem catholicarum partium, quibus Philippus rex Hispaniae praeerat, cum Moschis initam³⁾, arctius inter se conjungere debebant, tamen contrarium fecerunt duce Borussiae et archiepiscopo Rigae, ut antea Alberto Alcibiade suo fato relictis.

Accedebat perfidia Hanseaticarum civitatum⁴⁾ quae Livo-

¹⁾ Bielski: Kronika. Warszawa 1764. p. 551. Dorpatu capto „Bardzochmy tedy sobie nieprawi, zechmy tego nie uczynili zaczyechmy one ku zgubie a Rzeczy pospolitej ku zatrudnieniu przywiedli.“

²⁾ v. Bucholtz. Gesch. Ferdinands I., Bd. VII. p. 468.

³⁾ J. G. Droysen: Preuss. Politik. Bd. II. p. 401.

⁴⁾ Bienemann: Briefe und Urk. Bd. II. 367. Die 18. m. Februarii 1559 legati Revaliensium, qui Lubecae auxilii ab Hanseaticis ci-

nis se amicos et socios esse praedicantes, nihil pro eorum salute fecerunt, quin etiam Narva capta Moschos variis rebus adjuverunt.

*A foedere Kettleri cum Sigismundo Augusto inito usque ad
Livoniam imperio regis subjectam.*

Auxilium a Sigismundo promissum Livonorum abjectos et jacentes animos sublevavit. Kettlerus in Livoniam reversus, ubi in ejus verba ut magistri ordinis juratum est, copiis, quam maximas poterat, contractis simul cum Christophoro Megalopolitano Moschis ivit obviam, de quibus apud Dorpatum victoriam reportavit. Sed haec unica fuit victoria. Dorpato enim non recepto incursioneque in Laisium irrita facta, in Oberpahlen se conferre coactus est, ubi magna cum opera tumultum ac rebellionem militum, qui mercedem suam non acceperant, pacavit¹⁾.

Talis fuit finis tristissimi anni 1559. Ineunte anno 1560 Moschi denuo in Livoniam incursionem fecerunt; diebus festis Pentecostes iterum praedati sunt atque septuaginta quinque nobiles, qui iis resistebant, interfecerunt eademque sors obvenit equitibus ordinis, quos aestate a. 1560 ad Ermisum Moschi aggressi sunt. Etiam Felinum, postquam obsidio quatuor hebdomades perduravit, proditione armatorum Germanicorum die 22 m. Augusti traditum est. Fuerstembergus senex magister ordinis, qui in arce erat, postquam omnibus viribus sese defendit, captivus Moschoviam abductus est, ubi vita infelicissima decessit²⁾. Tantum Vittensteinium, quod a fortissimo Casparo

vitatibus impetrandi causa versabantur, civibus suis scribunt: „satt sy wyr dises moysamen brodes sso wir tho Lubeck mit groten verdrote enden.“ „by den steden si geringer trost.“

Thorunium declaravit se Livonis auxilium ferre non posse, quum esset „von langen undengklichen Jaren narungssloss, in allen unuermogen gesessen.“ — Etiam Bremenses sese excusaverunt „als die mit eignenn schulden genugsam behaftet.“ — Pariter reliquae Hanseaticae civitates.

¹⁾ Kelch 242. Henning 21.

²⁾ Henning 24.

de Oldenbockum, fidelissimo Kettleri socio defendebatur, restitit. —

Eo ipso tempore novum malum ingruit, pagani enim horrenda tractatione ¹⁾ Germanorum dominorum et calamitate miserisque belli ad desperationem adducti opportunissima occasione ulciscendi eos, qui libertate se privaverant, oppresserant neque ab externis hostibus defendere poterant usi sunt. Atque in Harria et Wickia tumultu celeriter exardescente nobiles summa cum immanitate neccabantur. Oppido quoque Revaliae foedus proposuerunt, quo rejecto exacerbati obsederunt arcem Lode, quo permultae nobiles familiae sese receperant. Sed Christophorus de Monichhusen obsessis auxilio venit, paganos fugavit et seditionis principibus interfectis periculosissimum sedavit tumultum ²⁾).

His tristissimis temporibus novissime Sanctum Imperium Romanum Livoniae succurrere conatum est. Quum enim legatis Ferdinandi magnus Moschoviae dux mense Julio anni 1560 pronunciavisset sese in Livoniam invasisse, quod Livoni fidem Christianam reliquissent, ecclesias polluisent, foedera violassent, principibus ad comitia Spiraе convocatis, ut legatos ad magnum ducem mitterent placuit, qui de religione Livonorum eum certiores facerent; praeterea ducenta millia florenorum conferrentur. Attamen decreta in irritum ceciderunt neque postea amplius Livoni auxilium Sancti Imperii Romani imploraverunt ³⁾).

Interea rex Polonorum primum legatum Wollodkovicium ad magnum Moschoviae ducem misit, qui eum, ut Livonicam

¹⁾ Paganns in domino nobilium fuit, eos etiam cum canibus commutabant „Mit Krantzio, exclamat Hiärnus kann man sagen, dass es die Hunde bei den Deutschen besser, als diese armen Leute allhier haben.“ Thomas Hiärn: Ebst- Liv- und Lettländische Geschichte. Mitau 1794 p. 60. (Sammlung Esth- Liv- und kurländischer Geschichtsschreiber Bd. I.

Bielski: Kronika, Warszawa 1832. Księgi Piąte. p. 125. Dicit. „A nawet gdy umierali, tedy przyjaciele ich do grobu siekiere na Niemce kładli, a przytem kładli strawy y trunku potrosze y trochę pieniędzy, a spiewali z płaczem: Idź nieboże z nędzy tego świata na lepszy świat, gdzie Niemcy tobie panować nie będą, ale ty im panować będziesz.“ —

²⁾ Russow p. 79.

³⁾ Bucholtz, Geschichte Ferdinands I., Bd. VI. p. 471.

terram relinqueret, adhortaretur. Moschi non abscesserunt. Tunc rex arces sibi relictas occupari jussit, Moschos autem non est aggressus; potius cum ordinibus Livonicis per subcancellarium regni Padnievium et palatinum Vilnensem de omnibus Livonicis arcibus a regiis copiis occupandis egit.

Adhuc Suecia et Dania nihil fecerunt, Christiano III. autem et Gustavo mortuis rerum publicarum ratio in utraque terra commutata est. —

Ericus XIV. quum senex Gustavus die 29 m. Sept. a. 1560 magna cum sollicitudine de fatis ac fortuna populi sui e vita excessit, vicesimum septimum annum degit. Optime versatus in litteris et praecipue in arte mathematica variisque linguis, nonnullorum scriptorum auctor, poëta et pictor, lepida forma, eximia indole, sed suspicioso et torvo animo admirationem aequalium excitavit ¹⁾. Eum insanum fuisse dictitabant et patrem ejus per longum tempus sibi non constitisse, utrum ei imperium traderet an ad sempiternam damnaret custodiam. Re vera Ericus imperandi cupido, turbido et suspicioso animo sollicitatus nonnumquam insanire visus est, at consilia ejus eximia indole concepta testificantur quam dilucide Europae statum perspexerit et vita multis periculis agitata et exitus fatalis omnium oculos in se converterunt.

Et quidem ut Sueci primas inter septentrionales nationes obtinerent partes efficere studuit dominio maris Baltici sibi comparato. Quod ut consequeretur littora maris Baltici ei expugnanda erant ac primum Livoniam animadvertit. Hic autem ei obstitit frater Johannes, deinde Moschovia, Polonia, Dania, quorum periculossimi propter classem erant Dani. Horum opes ut infringeret, societatem cum Lotharingico principe iniit, qui auxilio Galliae fretus Daniae regnum se recuperaturum esse sperabat ²⁾. Cui consilio immensa imperandi aviditas Lo-

¹⁾ Geijer: Geschichte Schwedens, p. 149.

²⁾ Huberti Langueti: Arcana decimi sexti: Halae Hermundorum A. cIoXXCCHX. Lib II., Ep. V. p. 22: „Multi nunc hinc inde sparguntur rumores de conatibus Ducissae Lotharingiae pro filio adversus Daniae regem et existimatur confecto bello Scotico commodissimam in Daniam expeditionem suscipi posse idque auxiliis Gallicis.“ Die 20 m. Novembris 1559.

tharingici ducis¹⁾, incerta conditio Friderici II., qui regnum Danorum sibi arrogaverat, propitia erant. Sane Galliae non confidendum erat, quamdiu inimicitia inter Gallos et Scotos durabat, sed ut res sese habent, tamen Fridericus II. a periculis non prorsus tutus erat. Jam initio anni 1560 constitutum erat, ut Guilelmus de Grumbach et Joachimus Citwitiuss Lotharingico duce auxiliante Augusto electori Saxoniae, socio Friderici II. bellum inferrent, dum Christophorus Oldenburgensis regem Fridericum et Sueci Lotharingico principe assentiente Scaniam aggredirentur²⁾. Quod consilium quominus efficeretur, et res in occidente gestae et morbus Gustavi Vasae impediverunt³⁾.

Ceterum Ericus XIV., quamdiu vivebat semper nova consilia Daniae opes imminuendi cepit. Praeter Lotharingiam, quam Ducissam in matrimonium conducendo arctissime secum conjungere conatus est⁴⁾, contra electorem Saxonicum Danorum socium Austriaeque amicum Hessos et Ernestinos principes excitare voluit⁵⁾. Quo facto Daniam in angustias adduxit.

¹⁾ Ibid. Lib. II., Ep. VII. p. 25. Die 25. m. Nov. 1559.

„Putant procurante Perto Oxen factum esse foedus inter ipsum (ducem Lotharingicum) et Suecum adversus regem Daniae.“ — Scio esse infinitam eorum (Guisiorum) ambitionem et propterea nihil tam absurdum de iis dici potest quod non facile credam.“ — „Cardinalis Lotharingicus habet ingentem vim pecuniae et pulcherrimas occasiones depeculandi, nihilominus tamen si Holsaticisint fidi regi Daniae et velit tantum sua tueri, non video quid alii possint efficere.“

²⁾ Dr. G. Droysen: Aus den dänischen Büchern. Brief des Kurfürsten August an Friedrich II. Dresden 19. Januar 1560. (Archiv für sächsische Geschichte Bd. II., Leipzig 1864).

³⁾ Nec ei opes satis erant. Languetus ep. VII. p. 25. Rex Sueciae habet magnam vim argenti non facti, sed nulla pecunia satis est ad bellum et certe si insumptum esset illud argentum ejus vires essent valde exiguae.“

⁴⁾ Languetus: Lib. II. ep. CIV. p. 294.

⁵⁾ Davidis Chytraei. Operum Tomus Quartus. Saxonia ab a 1500—MDXCIX. Lipsiae 1599.

Lib. XXI. p. 541. „Ericus a. MDLXIII. filiam Philippi Landgravi Hassiae in matrimonium ducere voluit; verum increbrescente in tota Germania belli a Daniae rege Suecis inferendi fama Landgravius nuptias ad tranquilliora tempora differre voluit. Ericus filiam ad se in regnum mitti urgebat, ubi de foedere et aliis rebus cum Hessis consili-

Contra Moschoviae opes pertubare studuit Moschorum et Anglorum societatem, quam mercaturae causa inierant, sejungendo; quam ob causam Angliae reginam Elisabetham continuo ambiens benevolentiam ejus captabat. Quod quum praeter spem evenisset ¹⁾ Ericus Moschoviam sibi sociam reddidit itaque in inferiorem conditionem redegit ²⁾, Angliae autem Mariam reginam Scotiae ambiendo periculum intentavit ³⁾.

Restabat Polonia, in quam prima incursio facta est. Jam Poloniae imperium magnam partem terrarum Balticarum continebat et tum in eo erat, ut Livonia potiretur; praeterea Ericus timebat, ne cum Johanne Finlandiae principe Augustus consociatus esset, ex qua Finlandia a Suecia sejungeretur. Documenta quidem satis sufficientia in manibus ejus non erant ideoque ad tempus nihil contra fratrem egit. Inter Polonos autem et Suecos bellum fatale in Livonica terra exasit.

At hic novus exstitit adversarius dominandi avidissimus levissimusque Magnus princeps Holsatiae, junior Friderici II. frater.

Fridericus II enim intellexit Daniam ad inferiores partes esse descensuram, si Poloni aut Sueci dominium maris Baltici assecuti essent. Ut igitur rebus Balticis sese immiscere posset, episcopatus Osiliae et Curoniae emit, quos fratri suo pro parte rata Holsatiae traderet.

Sed Magnus, qui die 16 m. Aprilis a. 1560 in Osiliam venerat ⁴⁾, praesidium necessarium non attribuit, ex quo patet Fridericum non recte conditionem suam perspexisse. Deinde consilium electoris Augusti non inijt, qui societate cum Anglia facta foedus inter Lotharingiam Galliamque et Angliam Sueci-

ariis acturus esset.“ Languetus. Lib. II. ep. CV. p. 295 „Affirmant etiam multi Grombachium condixisse suam operam Sueco et ratiocinantur Suecum vel alios nomine Sueci ville facessere negotium Illustrissimo nostro principi (Augusto electori), ut suis rebus occupatus Danicas minus curare possit.“ Spirae d. 7. Nov. 1564.

¹⁾ William Cambden. The History of the most Renowned and Victorious Princess Elizabeth. London 1675 p. 43.

²⁾ Russow. Liff. Chronika p. 88. Gadebusch. Liff. Jahrbücher Riga 1781. Thl. II., p. 14.

³⁾ Languetus. Lib. II. ep. CIV. p. 398.

⁴⁾ Kelch. Liefß. Historia. Reval 1695 p. 244.

amque impedire studebat¹⁾. Attamen in aliis rebus electori Augusto obtemperavit, qui suo auxilio egebat ad commodum suum conservandum. Itaque Friderici consilia modo huc modo illuc fluctuantia ancipitem Johannis Alberti Megalopolitani conditionem reddiderunt, qui Polonia consentiente Livoniam in principatum commutare et ut beneficium coronae Polonicae Christophoro Megalopolitano, cui soror Sigismundi Augusti in matrimonium ducenda erat, tradere voluit²⁾. Cui consilio dux Magnus (in Osilia) obstitit ideoque quam maxime Johanni agendum fuit, ut regem Fridericum a Livonia arceret. Hic autem a Lubecensibus³⁾ excitabatur ad bellum contra Suecos, quibus Livoniam expugnare in animis esse manifestum erat.

Dum rex Danorum, quid faceret, dubius est, frater ejus in Livonia summa cum laetitia est exceptus, nam sese illo auctore auxilium Danorum impetraturos sesse sperabant. Sed hac de spe mox deturbati sunt, quum Magnus ab assessoribus suis incitatus omnia arripuit⁴⁾. Kettlerus a Moschis vexatus ferocis juvenis animum indulgentia et obsequio sibi conciliare studuit; sed frustra fecit, nam ille etiam cives, qui ditioni et imperio Kettleri subjecti erant, pellicebat, ut ab eo deficerent. Hoc Gustavo rege Sueciae adhuc vivo factum est.

Quum igitur Magnus Revaliae instaret, Gustavus Revalienses est adhortatus, ut in fide et officio manerent. Praeter magistrum ordinis regem neminem in Livonia passurum esse, etiamsi ideo totum regnum in periculum adduceret⁵⁾. Simul cum redeuntibus legatis Sueciae oratores Revalienses et magistri ordinis Holmiam se contulerunt, quibus a Polonis Christophorus Konarski additus est, ut quid facturum esset, observaret. Regem autem aegrotum invenerunt et paullo post ille mortuus est.

At novus rex cum omnibus agere noluit, quin etiam le-

¹⁾ Dr. G. Droysen. Aus den dänischen Büchern (Sächsisches Archiv).

²⁾ Languetus. Lib. II. ep. IX. p. 28.

³⁾ Ibid. ep. LXXXIV. p. 28.

⁴⁾ Episcopatum Revaliensem a Mauritio Wrangelio emit, Sonnenbergium cepit, abbatiam Padim sibi expostulavit.

⁵⁾ Henning p. 25.

gratis magistri ordinis et Konarskio tantas paravit molestias¹⁾, ut facere non possent quin reverterentur. Revalienses autem rex retinuit. Omnibus quum pecuniam ab eo petiverunt, respondit pecuniam se non habere, sed si Revalienses se ipsos subjicerent, omnia parata esse²⁾. Revalienses quorum ante portas Moschi jam bis accesserant, paene voluntati regis obsecuti sunt. Qua de re Kettlerus statim regem Polonorum certiores fecit, qui imperatoris legatum Valentinum Saurmannum Revaliam misit, ut cives et equites Estoniae quominus Suecis sese traderent impediret. Simul manus Polonia Revaliam profecta est³⁾, quam cives mox expulerunt. Denuo legati Revaliensium Mitaviam venerunt et quum Kettlerus, qui eo tempore gravi morbo affectus erat, auxilium ab iis postulatum ferre non posset, jusjurandum suum ei renuntiaverunt. —

Interdum Claus Chsistiernson Horn, Johannes Larson, Hermannus Brüsner a Suecia Revaliam venerunt, die 4 m. Julii a. 1561 omnes condiciones acceperunt et haud longo intervallo post Revalia novo domino jurejurando obstricta erat.

Solus Casparus de Oldenbockum domino suo fidem servavit, se ab Hornio in arce Revaliae obsessus post quatuor hebdomades penuria frumenti coactus arcem tradidit⁴⁾.

Ericus liberalem sese prae buit, omnia praedia beneficia nobilitati dedit, omnia privilegia sanxit Revaliaeque praefectum imposuit, qui copiis et apparatu bellico instructus ab omnibus hostibus se defendere poterat. Consilium enim regis erat e Revalia sensim reliquam Livoniae partem imperio suo subjiciendi⁵⁾. —

¹⁾ Kelch p. 251.

²⁾ Russow. Liff. Chronikn. Rostoch a. MDLXXV. II. p. 84.

³⁾ Ib. p. 81. „welkes folck ein ansehent gehat hefft als wen he nicht alleine süluest Palisck werden, sunder ock de Stadt Reuel gerne om den Köninck tho Palen bringen wolde.“

⁴⁾ Hic vir fortissimus gloriosam contra Suecos a. 1565 pugnans mortem appetivit.

Henning p. 41.

⁵⁾ „Erich XIV hefft na mehr Länden Steden unde Schlöten in Lyfflandt getrachtet unde na des Königes tho Palen unde des gewesenen Hermeisters Länden unde Hüseren getastet.“ Russow p. 88.

Nunc Sigismundo Augusto non relictum est morandi spatium, nisi totam praedam in strenui aemuli manus et potestatem venire pati volebat. Wirlandia, commendaturae Felinum et Marienburgium, episcopatus Dorpati in Moschorum potestate erant, Revaliam Ericus obtinebat, Osiliam, Wickiam, episcopatum Curoniae Magnus possidebat. Itaque Kettlerus et archiepiscopus Sigismundum obsecraverunt, ne moraretur. Sed rex in anxia conditione versabatur, nam ut bellum gereret, pecunia ei opus erat, qua mercedem copiarum mercenariarum solvere posset¹⁾, etenim cum nobilibus ad bellicam expeditionem generalem e Polonia convocatis nihil effici poterat, si bellum ducebatur, atque comitiis imperii hac de re decernendum erat²⁾ et si bellum extra fines regni gerebatur, damnum suum cuique nobili erat compensandum³⁾. Reditus regis magni quidem largique erant⁴⁾ sed permulta, prodiga Jagellonum liberalitate, donata aut pignori erant data, ita ut rex semper in novis angustiis haereret, si multa pecunia ei persolvenda erat⁵⁾. Occidentales Borussi vectigal quidem hordeo tosto imposuerant, Gedani 100 millia nummum (thalerorum) erant mutuati⁶⁾, dux Borussiae, qui regem opibus et consiliis juvabat, omnibus viribus se opitulaturum esse pollicitus erat⁷⁾. Sed Poloni, quorum

¹⁾ Anno 1557 in Polonia mercenario equiti tredecim nummos (florenos) pro spatio trimestri, pediti quinque solvere soliti sunt.

Acta Liv. p. 271.

²⁾ Vol. leg. p. 258. Cf. p. 35.

³⁾ Vol. leg. P. I p. 115. cfr. p. 35.

⁴⁾ Relacye nuncyuszów etc.: Litterae Bongiovanni ad Paulum de Castro a. 1560.

Reditus e sale confecerunt 106 millia thalerorum e vectigalibus 52 millia, e praefecturis 50 millia, e Borussia occidentali 60 usque 70 millia, e Masovia 47 millia, e Lithuania 500 millia. Omnino 825,000 thalerorum.

⁵⁾ Ibid. p. 96. — Wypis z relacyi o królestwie polskiem przez posła weneckiego w r. 1560. (Zbiór pamiętników o dawnej Polsce Niemcewicz T. V p. 254).

⁶⁾ Lengnich: Gescht. der Lande Preussen p. 186.

⁷⁾ Dux Borussiae summo studio Livoniam servare voluit; pro praefectura Grobini magistro ordinis 50,000 millia nummum (Gulden) mutuatus est; deinde ab imperatore Ferdinando petiit, ut mox 100 millia florenorum, quae pollicitus erat, mitteret; die 4 m. Aprilis a. 1560

hac in re praecipue ratio erat habenda neque regi neque Livonicis rebus favebant¹⁾. Discordiae inter Polonos et Lithuanos exarserunt²⁾, Poloni aegre ferebant, quod rex rerum Livonicarum causa in Lithuania continuo versaretur quin etiam nobiles Poloniae Minoris legatos miserunt Vilnam, qui regem exhortarentur, ut Cracoviam rediret. Voces auditae sunt alium regem esse creandum³⁾. Ad haec Polonici primores rege nescio incursiones in Moldaviam fecerunt⁴⁾ itaque contra regnum Polonicum excitaverunt Turcos, qui regulum Transylvaniae, qui Poloniae animum intenderet⁵⁾, consilio et opibus adjuvisse dicebantur. Praeterea rex morbo gravi implicitus est⁶⁾.

Haec erant causae, cur tam diu Sigismundus pactione a. 1559 facta moraretur. Quum autem Revalia a Suecis occuparetur, Gregorium Chodkievicium et Nicolaum Radzivillum, ducem in Bierza, palatinum Trocensem celeriter copias cogere et simul Nicolaum Radzivillum palatinum Vlnensem cum aliquot millibus equitum Rigam proficisci et ordinibus convocatis demonstrare iussit, Livoniam non nisi cum Lithuanis et Polonis conjunctam defendi posse⁷⁾, hos autem nullo alio modo, ut

cum Kettlero foedus iniit, ex quo unus alterum defenderet. Index corp. hist. dipl. Livoniae, Riga et Dorpat 1835 Erster Anhang No. 3580.

No. 3264, 3238.

Languetus: Lib. II, ep. IX p. 28. Lengnich p. 191.

¹⁾ Omnino minor Poloniae nobilitas a quolibet bello extra fines gerendo abhorruit; quod quidem testificatur nominatio pugnae „potrzeba“ (necessitudo) nec non multa decreta, quae legibus praescripta erant iisque Poloni summa cum anxietate perstabant, ut omnia bella extra fines gerenda impedirent.

²⁾ Languetus: Lib. II ep. IX p. 28. Non recte iudicat Languetus Lithuanos in belli societatem noluisse admittere Polonos; e contrario Lithuanis auxilium Polonorum erat exoptandum, sed noluerunt Polonos praedae participes fieri.

³⁾ J. Szujski: Dzieje Polski T. II, 285.

⁴⁾ Relacye nuncyuszów etc. Litterae Bongiovanni ad Paulum de Castro p. 89.

⁵⁾ Languetus: Lib. II ep. XXX p. 67. „Audimus Regulum Transsylvaniae magnis copiis obsidere Cassoviam. Puto hoc bello peti Polonicum regnum potius quam Hungaricum nec est dubium haec geri consiliis et opibus Turcicis.“

⁶⁾ Ibid. ep. XIV p. 38.

⁷⁾ Dogiel: Cod. dipl. Doc. CXXXVIII a. 1561.

auxilium mitterent commoveri posse, nisi Livoni in fidem et tutelam Magni Lithuaniae Ducis et regis Polonorum sese commisissent. Ad haec opportunissimas condiciones proposuit. Ordines jam vastationibus belli fessos auxilio ab Imperio Romano frustra exspectato Polonorum libertas allicebat nobiliumque Germanicorum atque urbium Borussiae status eorum animis observabatur. Rigenses igitur se regi se subjecturos esse pronuntiaverunt, si a jurejurando, quo Sancto Imperio Romano-Germanico obstricti essent, ipsos sejungeret, deinde omnia privilegia urbis sanciret, denique si Polonia a Lithuania sejungeretur, eorum arbitrio permetteretur, utrum Polonis an Lithuanis an alii regno sese adjungerent¹⁾.

Radzivillus quidem, cui rex plenissima mandata dederat, ab ultima conditione Rigenses abducere voluit, sed quum eorum pervicaciam videret, eo tempore concessit²⁾.

Tum reliqui quoque ordines ceperunt consilium Livoniam Sigismundo Augusto tradendi. Die 12 m. Sept. a. 1561 legati nobilitatis Livonicae potestatem agendi acceperunt; erant Reimpertus Gildesheim, Georg Franke, Henricus Plater, Johannes Medem, Fabian de Burgk³⁾. Hi, oppidorum legati, magister ordinis, archiepiscopus cum assessoribus mense Octobri cum Sigismundo Augusto Vilnam convenerunt. —

Die 28 mensis Novembris a. 1561 magna cum pompa Livoni regi Polonorum sese dederunt, praesentibus multis Lithuanicis primoribus. Quam ad rem, ut justa rectaque esset, placuit, ut si Poloni deditionem non acciperent, Livonia tantum cum Ducatu Lithuaniae conjungeretur, interdum autem

¹⁾ D. Chytraeus: Saxonia. Lib. XX p. 528.

²⁾ Posteriora quoque studia administratoris Joh. Chodkievicii ejusque collegae Michaelis Dzialynscii succamerarii Chelmiensis, capitanei Bobroviensis ad irritum ceciderunt. Acta Liv. 531, Kelch 256. Riga demum Stefano Batoreo regnante a. 1581 imperio Polonorum sese subjecit.

Müller. Septentrionalische Historien. Arnberg a. MDXCI pag. 28.

Dogiel. Cod. dipl. V Doc. CLXXX a. 1581.

³⁾ Index corp. hitt. dipl. No. 3267.

tota Livonia regi ut magno duci Lithuaniae obediret et oppida et tractus ab aliis possessa expugnanda essent¹⁾.

Sigismundus Augustus pollicitus est sese de hac re cum imperatore et summo magistro ordinis Teutonici²⁾ depacturum esse, deinde concessit, ut libere fide Augustana uterentur omniaque privilegia, jura ac beneficia sanxit.

Jucisdictio remansit magistratibus urbium, unde provocarent ad administratorem aut senatum Rigensem, qui et a nobilibus Livoniae et ab equitibus ordinis Livonici uno consensu creandus esset.

Magistratus Germanici ubique essent, tantum in tumultibus peregrinae copiae oppida munita finibus finitima insiderent. —

Terra trans Dunam et Rigam ipsi regi subjecta esset, contra in Curonia et Semigallia³⁾ Gotthardus Kettlerus hereditarium ducatum iisdem conditionibus, quibus dux Borussiae obtineret⁴⁾; jus cudendi monetam ei liceret; si partem terrae suae vendere aut pignori dare vellet, id consensu regis fieret.

Praefecturam Grobini rex a duce Borussiae sese redempturum esse pollicitus est, deinde cum Gedanis et Rigensibus de aere alieno Kettleri pacturum esse.

Dux Magnus pro episcopatu Curoniae aras Sonnenburg, Leal, Habsel acciperet. Rigae praefectus Germanicus in arce esset, alter comes castrensis urbis fieret a senatu urbis cum consensu regis creatus.

Kettlerus praepositus archiepiscopatus Rigensis et administrator totius Livoniae esset et Rigae sedem haberet.

Judaeis nulla per totam Livoniam commercia, vectigalia, teloniave concessa sunt⁵⁾

¹⁾ Demum in celeberrimo illo conventu Vilnae a. 1569 habito, Livonia cum Lithuania et Polonia conjuncta est.

²⁾ Magister ordinis Teutonici ne minimam quidem operam salutis Livoniae conservandae dedit.

³⁾ Semigallia ex Lithuanica lingua: Letgoffi-Zemme i. e. finis terrae pluvialis. Lithuania „Letuwa zeme“ (a „litos“) pluvia. terra pluvialis. —

Obrazy z życia i natury. Wincenty Pol. Kraków 1869. Tom I. p. 69.

⁴⁾ Cf. Dogiel: Cod. dipl. Pol. T. IV. Doc. CLXVIII a. 1525.

⁵⁾ Dogiel: Cod. dipl. V. Doc. CXXXVIII. a. 1561.

Hae praecipuae conditiones deditiois fuerunt; Livonici nobiles alium quoque privilegium acciperunt, quo hereditas beneficiorum proli virili et muliebri concedebatur; ad haec cum Polonicis nobilibus aequati sunt eamque ob causam iis deditio opportunissima fuit¹⁾.

Archiepiscopus Guilelmus suas quidem possessiones retinuit, quibus per reliquam vitam frueretur, sed trans Dunam unam Dunamundam accepit „homagioque“ Rigensium renuntavit²⁾.

Ordo Livonicus dissolutus est.

Die 30. mensis Januarii a. 1562 Nicolaus Radzivillus, palatinus Vilnensis, qui optime de Livonia acquirenda meritis erat³⁾, Rigam venit, authentica diplomata archiepiscopo, magistro ordinis et equitibus nobilibusque⁴⁾ dedit; contra illi documenta ordinis, sigilla litterasque, claves urbium arciumque traditae sunt. Quo facto Radzivillo vicario regis fidem juraverunt⁵⁾. — ⁶⁾.

¹⁾ Ibid. Doc. CXXXIX.

²⁾ Quum paullo post Guilelmus archiepiscopatum in principatum commutare et hereditarium facere vellet, Sigismundus Augustus huic consilio reluctatus est,

Lachowicz. Pamiętniki do dziejów Polski. Wilno 1842 Litt. LXXXVIII. a. 1562. p. 165. A. 1566 archiepiscopatum Sigismundus Aug. profanavit et aliis suis possessionibus adjecit Dogiel V. Doc. CLXXI.

³⁾ Lachowicz: Pamięt. do dziej. Pol. List LXXXVII. p. 161.

⁴⁾ Bray: Essai critique etc. T. II. p. 91. „La noblesse qui jusqu' alors n'avait formé qu'une classe de sujets privilégiés, les uns propriétaires allodiaux la plupart vassaux ou donataires de fiefs conférés par l'Ordre ou les évêques et revetus par eux et notamment par Sylvestre d'importantes prérogatives, parut après la réformation comme un corps politique et comme partie des états du pays. Elle profita des circonstances pour ériger ses prétentions en droits et lors des négociations avec Sigismond, elle nomma des députés qui furent admis aux diètes et portèrent la parole au nom du corps équestre de la Livonie.“

⁵⁾ Solus Christophorus Megalopolitanus spe sua exturbatus, hoc pactione non contentus, cum Suecis conjunctus in Livonia ducatum condere conatus est; sed captum Poloni per aliquod tempus in custodia tenuerunt.

Lachowicz: Pamiętniki etc. List LXXXVIII. a. 1562 p. 165.

Plater: Zbior pamiętników etc. p. 224.

Anno 1569 Christophorus beneficium annuum 1000 thalerorum a Sigismundo Augusto accepit.

Dogiel: od. dipl. V. Docc. CLVI. et CLXI. a. 1569.

⁶⁾ Dux Magnus a fautore suo Moschovitico deceptus in priorem

Sic respublica Livonica interriit. — Germania colonias suas amisit, quas ut servaret, nihil fecerat; etiam principes Brandenburgenses prorsus nullam operam dederunt, ut consanguineo archiepiscopo majorem in Livonia compararent auctoritatem. Solus Borussiae dux quam maxime pro salute consanguinei molitus est, sed voluntatis ordinum ei ratio habenda fuit neque solus Sigismundo Augusto adversari ausus est. Genti Brandenburgensi igitur et imprimis Joachimo II. cujus propter propinquitatem cum archiepiscopo et Teutonicum originem illius terrae civium permultum interesse debebat, ut Livonia libera esset, quodammodo peccato vertendum est, res Livonicas in talem pervenisse conditionem. Atque mirum sane! spatio trecentorum annorum praeterlapso iidem Livoni ex eadem domo Marchia futurum liberatorem ab imperio Moschovitico expectant.

Sane permulta magnaue mala Livoni perpassi sunt, simulatque libertatem amiserunt, nam in eorum terra bellum de dominio maris Baltici gestum est, populis septentrionalibus primas partes obtinere aut auctoritatem suam servare, aliis rebus Balticis sese immiscere studentibus.

Et quidem inter reges, qui huic bello interfuerunt, excellit Ericus XIV, cui pater Suecia ab imperio Hanseaticarum civitatum liberata et cum Gallia et Scotia conjuncta¹⁾ viam munivit; ipse autem omni studio suscepit certamen. Ejus consilium Mälarium et Hilmarium lacum cum Wenerio canali jungendi eo spectabat, ut navigationem in flumine Goth liberam redderet, si fretum navibus Suecicis clauderetur. Etiam Elfsborgium munivit, ut hic comporium Suecicae mercaturae conderet^{**}). At fratrem Johannem, qui studiis suis obstabat, in custodiam conjecit, cujus facti poenas eadem luit sorte infelici-
cissimus rex. — Demum successores per breve tempus id sunt assecuti, quod Ericus voluerat.

Sigismundus autem, rex Polonorum, eodem animi accu-
humilem rediit conditionem.

Müller: Septentrionalische Historien. Amberg a. MDXCV.

¹⁾ Celsius: Geschichte Königs Erich XIV. Flensburg 1777. p. 32.

Geijer: Geschichte Schwedens. Bd. II. p. 129.

^{**}) Celsius: Gesch. Königs Erich XIV. Flensburg 1777 p. 86.

mine perspexit, qua de re gereretur bellum in Livonia, quum duci Borussiae scriberet: „eosque (Gedanos) tempestive admonuimus, ut viderent, si quid navalis apparatus ad bellum gerendum praestari ab iis posset, qui hosti Baltici Maris dominium affectanti obsistere posse videatur ¹⁾.“ Quapropter Suecos prorsus e Livonia ejicere vult et Lubecenses admonet, ut „in communi periculo pro parte sua virili adessent veteremque maris libertatem et securitatem navium tuerentur ²⁾.“ Deinde societatem Daniae, principum Megalopolis, Pommeraniae, Borussiae atque Poloniae efficere studet, ubique admonet Suecos non Livonia tantum contentos finitimas quoque provincias sibi comparaturos esse ³⁾. Quae quum societas in irritum cecidisset, id praecipue egit, ut Polonia classem possideret, cujus initium essent naves piratarum, qui impedirent, quominus peregrinae nationes cum Polonorum damno Narvam navigarent ⁴⁾; simul hi destinati erant Gedanos coercere ⁵⁾, a quorum jurisdictione Sigismundus eos liberavit. Quam ob causam a Gedanis et Danis deperditi sunt.

Imminens interregnum, studia Austriae, inimicitia contra Poloniam Augusti electoris Saxoniae, qui societatem Polonorum et Danorum contra Suecos sejungere studebat, praeterea libelli curiae Romanae, cui magnus Moschoviae dux „propter Christianae fidei cultum insignemque ipsius virtutem ⁶⁾“ summis in deliciis erat, ut consiliis suis eum propitium redderet et Poloniae summum periculum arcesseret, haec omnia regem, quum

¹⁾ Menken: Sigismundi Augusti legationes, epistolae etc. p. 182.

²⁾ Ibid. 117, 187.

³⁾ Menken: Sigismundi Augusti epistolae, legationes etc. p. 241.

Litterae Sigismundi ad Joannem Albertum ducem megalopolensem a. 1563. „Sic enim plane statuendum est, in ejusmodi discrimine Livoniam provinciam hoc tempore versari, ut ex ipsius ruina, quod absit, magna ad finitimas alias regiones atque adeo ad illas etiam inferioris Saxoniae ditiones calamitas esse perventura videatur.“

⁴⁾ Bielski, Kronika Warszawa 1832. V. p. 177.

⁵⁾ Menken: Sigismundi Augusti epistolae etc. p. 237. Sigismundus Duci Prussiae de Gedanis queritur: „Videtur hoc fatali quadam horum temporum fieri calamitate, ut quorum nos subditorum nostrorum curam praecipuam gerimus, hi ipsi vel beneficia nostra parum agnoscant vel non magnopere de referenda nobis gratia sint solliciti.“

⁶⁾ Theiner: Vetera Momenta Poloniae. Bd. II. p. 633, 635, 641.

nusquam auxilium videret neque Poloni eum satis adjuvarent, commoverunt, ut electoribus Borussici feudi participibus factis, Brandenburgenses principes sibi socios redderet¹⁾. Actio Poloniae fatalis, cujus Sigismundum Augustum postea valde poenitebat. —

Polonica ratio e possessione Baltici littoris fructum facere nescivit itaque magna ultimi Jagellonis consilia ad nihilum interierunt; inter cujus successores Ladislaus IV. ea iterum suscepit. Quae non evenisse, nationi ipsi culpaе vertendum est, quae neque tam strenua neque tam liberalis esset, ut bellum de dominio maris Baltici susceptum secundo eventu perficeret.

Hoc bellum omnino Polonis fatale fuit, nam per longum tempus durans opes Polonorum contrivit et conatus res Suecicas cum Polonicis conjungendi majora tantum mala adduxit, denique pace Olivae a. 1661 facta Poloni Livonia decesserunt.

Certamen autem non desiit, sed aliam tantum induit ornam; nam Hispanorum animos, e Caroli V. temporibus principatum inter omnes Europae civitates inhiantium, Balticae quoque res in se converterunt. Jam in initio regni Philippus II. dominum Hanseaticarum civitatum se gessit²⁾ atque ad actiones Rostochii faciundas Hispaniae legati venerunt, ne Sueci soli dominium maris Baltici arriperent³⁾. At Albertus Borussiae dux Philippum II. dominium maris Baltici petere suspicatus est⁴⁾ idemque Galli timentes optabant, ut bellum inter septentrionales nationes componeretur, ne quum alius alium diminuisset, Hispani praepotentes fierent⁵⁾. At in bello friginta annorum Hispani simul cum Teutonicis Habisburgen-

¹⁾ Witt: Geschichte des Lehnverhältnisses zwischen dem Herzogthum Preussen und der Krone Polen, etc. (Programm des kneiphöfischen Stadtgymnasiums vom J. 1837. Königsberg) p. 28.

Dogiel: Cod. dipl. T. IV. Doc. CCXLIII. a. 1563.

²⁾ Acta Livonica p. 347.

³⁾ Droysen: Aus den dänischen Büchern. (Sächsisches Archiv).

⁴⁾ Droysen: Preuss. Politik. Bd. II. p. 401.

⁵⁾ Languetus: Arcana etc. Lib. II. ep. XCV. p. 266. „Galli valde cuperent componi istud dissidium inter Danum et Suecum metuunt enim ne se mutuis cladibus conficiant et tandem fiant praeda Hispanorum et Belgorum.“

sibus contra Suecos dimicaverunt atque tunc quoque res Balticae non parvi erant momenti¹⁾. Sed quum duo regna igenti bello debilitata essent et consiliis ingeniosi Richelii ad minorem descendissent potentiam, Moschi, quos clades illa non praeteriit, consilia Ivani, cui cognomen erat crudelis, exsecuti Livonia potiti sunt, quo facto ad tantas pervenerunt opes, ut non solum nationibus, septentrionalibus sed etiam toti Europae periculosissimi exsisterent. —

¹⁾ Droysen: Studien zur baltischen Frage (H. v. Sybel: histor. Zeitschrift. Bd. 15.

VITA.

Natus sum Stanislaus de Karwowski Lesnae oppido in M. D. Posnaniensi sito a. d. VI. cal. mart a. MDCCCXLVIII. patre Adamo, matre Ferdinanda e gente de Bialoskorsca. Et primis quidem litterarum elementis instructus alumnus factus sum Gymnasii Lesnensis, quod directore clarissimo Zieglero adhuc floret. Maturitatis examine superato primum Vratislaviam deinde Berolinum me contuli studiis potissimum historicis operam daturus. Per septem semestria scholis interfui horum v. v. Ill: Roepell, Junkmann, Neuman, Droysen, Mommsen, de Ranke, de Raumer, Jaffé, Curtius, Kiepert, Hassel, Branis, Elvenich, Trendelenburg, Michelet, Werder, Gruppe, Hertz, Rosbach, Hübner, Tellkampf, Freymond.

Quibus v. v. Ill. optime de me merites, praecipue autem v. Ill. Droysen, qui ad exercitationes historicas me admittebat, gratias semper habeo quam maximas.
